

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

Факултет по славянски филологии
Катедра по общо, индоевропейско и балканско езиковедие

Албанската поезия в Косово през '90-те години на XX век

РАЗШИРЕН АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен
„ДОКТОР“

Докторант: Мимоза Хасани Плана

Научен ръководител: доц. д-р Русана Бейлери

Професионално направление: 2.1. Филология

Научна специалност: Литература на народите на Европа, Америка,
Азия, Африка и Австралия (Албанска литература)

София, 2019

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита от Катедрата по общо, индоевропейско и балканско езикознание към Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“ на 07.11.2018 г.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 06.03.2019 г. от 10 часа в Първа заседателна зала – Ректорат, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, съгласно Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности при Софийския Университет, пред Научно жури в състав:

Председател:

Доц. д-р Екатерина Търпоманова (СУ „Св. Кл. Охридски“) - рецензент

Членове:

Академик Шабан Синани (Албанска академия на науките) - рецензент

Доц. д-р Русана Бейлери (СУ „Св. Кл. Охридски“)

Доц. д-р Раки Бело (ВТУ „Св. Кирил и Методий“)

Доц. д-р Марияна Стамова (БАН, Институт за балканистика с център по тракология)

Настоящият разширен реферат на български език е съставен въз основа на пълния оригинален текст на дисертационния труд на албански език съгласно изискванията на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на научни длъжности в Софийския университет „Св. Кл. Охридски“.

СЪДЪРЖАНИЕ НА АВТОРЕФЕРАТА

I. УВОД

- 1.1. Задачи на изследването
- 1.2. Цели на дисертацията
- 1.3. Научен принос на дисертацията
- 1.4. Методология на изследването

II. МОДЕРНАТА АЛБАНСКА ПОЕЗИЯ В КОСОВО

- 2.1. Основни особености на модернизма и постмодернизма
- 2.2. Поети и категории
- 2.3. Структурна характеристика
- 2.4. Социално-политическо въздействие
- 2.5. Балкански контекст
- 2.6. Миграционни практики и превод

III. АВТОРСКИ ПРОФИЛИ И ПРОИЗВЕДЕНИЯ

- 3.1. Модерната албанска поезия на вече утвърденото поколение през '90-те
- 3.2. Азем Шкрели
- 3.3. Али Подримя
- 3.4. Агим Винца
- 3.5. Абдулах Конушевци
- 3.6. Дин Мехмети
- 3.7. Еди Шукриу
- 3.8. Фахредин Гунга
- 3.9. Сабри Хамити
- 3.10. Рамадан Дедай
- 3.11. Образност и дискурс – обобщение на периода

IV. ЛИТЕРАТУРНИ ФЕНОМЕНИ НА ПЕРИОДА

- 4.1. Женското писане като ново явление
 - 4.1.1. В литературен контекст
 - 4.1.2. В социален контекст
 - 4.1.3. Автори и тематика
- 4.2. Поезията, писана в затворите

- 4.2.1. В литературен контекст
- 4.2.2. В политически контекст
- 4.3. Мигрантска поезия
 - 4.3.1. Бече Цуфай

V. ПРЕВОД И РЕЦЕПЦИЯ

- 5.1. На български език: Сабри Хамити, Сали Башота, Агим Винца
- 5.2. На румънски език: сп. „Хемус”, Агим Винца, Сали Башота

VI. ИЗВОДИ И ЗАКЛЮЧЕНИЕ

VII. СПИСЪК НА НАУЧНИТЕ ПУБЛИКАЦИИ НА АВТОРА

VIII. БИБЛИОГРАФИЯ В АВТОРЕФЕРАТА

I. УВОД

В настоящата дисертация разглеждаме развитието на албанската поезия в Косово, създадена през последното десетилетие на XX век, особеностите на поетичната система, структурата и функцията ѝ, а също онтологичната връзка между поета и неговата аудитория.

Периодът 1990–1999 г. е избран поради факта, че това десетилетие се характеризира с особености, които определят промените и новите направления в албанската поезия на Косово. Въображението, думите и тематиката на този период, които изразяват основните грижи и това, което най-много занимава косовските автори и цялото общество, предават и извикват най-силни емоции сред публиката. Характерните за времето явления са внимателно наблюдавани от поетите, които със средствата на езика и автентичната образност ги пренасят от реалността в своите стихове, за да ги обезсмъртят. Трябва да имаме предвид, че разглежданото от нас време е близко, битува в спомените на средното и по-възрастно поколение косовски граждани, но същевременно е непознато за младото поколение и за голяма част от косовските емигранти зад граница. Затова смятам, че е важно да възстановим общите ценности и основното съдържание на това съществено десетилетие в литературната, обществената и политическата история на Косово.

Заглавието може да остави впечатлението, че поетичният корпус е твърде широк и включва поети, както от вече формиралото се поколение, така и от младото поколение, започнало тогава да твори, но това не е реалистично за обема на този труд. Затова съзнателно избираме да разгледаме общото развитие на поетичния процес, да установим авторите, категориите на поетично писане и политическите явления, което предопределя също излизане от административните граници на Косово и запознаване с произведения извън тях. По-конкретно трудът ще се съсредоточи върху разработката на следните явления:

1. Изследване на произведенията на поетите, принадлежащи към вече формираното поколение поети през '90-те години на XX век. Те творят постоянно и без прекъсвания във времето спрямо този период и творчеството им е познато на албанската публика и критика, а донякъде и на тази в чужбина.

2. Изучаване на литературните феномени, създадени от жените-поети, които съвкупно представляват голямата промяна на '90-те в албанската поезия в Косово. Жените, от обект на вдъхновение именно тогава стават изразителки на своето вдъхновение, като чрез ангажираността си и приноса в литературата, повлияват мощно за събуждането на всеобщи обществени движения за повече равенство между половете. Това предизвикателство продължава и до днес.

3. Разглеждане на произведенията, преведени на някои балкански езици, с оглед важността на превода и рецепцията му за опознаване на другия и за предаване и обмен на идеи, а също на литературни и културни ценности между страните в района. В настоящата

дисертация преводните произведения се представят и разглеждат в контекста на ролята им за представяне и реклама на албанската поезия на Балканския полуостров. Въпреки че терминът 'балкански страни' е доста широк, за целите на труда се ограничаваме до литературите на Балканския езиков съюз.

За разлика от предшестващите десетилетия, '90-те години на ХХ век са белязани от бурното нахлуване на млади автори и нови имена, което ги превръща в най-плодотворните и съзидателни поетични години на ХХ век. Изискванията и ограниченията на настоящата дисертация правят невъзможно да споменем целия обширен поетичен корпус от автори. Изборът ни се спира по обективен критерий на представителните за конкретни тенденции имена, като субективният елемент не може да бъде избегнат, но той е част от авторския поглед и оригиналният характер на дисертацията.

Поетичното творчество на разглежданото десетилетие включва и творбите на автори от диаспората, публикувани в Косово, които открояват последователна тенденция за съхранение на културните и литературни връзки с родината. Поетите-емигранти от Косово, независимо от мястото, където пребивават, полагат усилия творбите, написани в неалбански географски земи да ги публикуват не само там, където живеят, но и обезателно да ги издадат в Косово. Общественото мнение се отнася положително към поезията на авторите от диаспората и стихосбирките им се радват на уважение и висока оценка от литературната критика. Независимо дали причината винаги е само литературната стойност или понякога има елемент на чисто човешко одобрение, в случая става дума за обособено литературно явление, типично за страната в разглеждания период.

Косовската литература след обявяването на независимостта на Албания като цяло е обусловена от нейната история¹, което означава, че съзидателният творчески процес е в неразривна връзка с историческите процеси. Литературата, създадена по този начин, трябва да бъде четена така, независимо, че за съвременните разбирания на част от литературна критика на ХХ и ХХІ век, обстоятелствата около написването на една поетична творба не винаги трябва да се намесват, защото текстът има свой самостоятелен живот. Смятаме обаче, че в конкретния случай външните фактори, касаещи времето на писане на косовската поезия, трябва да се вземат задължително предвид, поради безспорното им въздействие върху развитието ѝ. Под външни фактори в поезията тук подразбираме връзката между авторите, поетичното творчество и ситуацията, която може да се явява мотиватор и идентификатор на произведенията. Същевременно сме наясно с риска на оценката относно избора на представителността за дадения период. Това е така, защото, когато говорим за средата и обстоятелствата на времето и авторите, трябва да отчитаме, че селектираните тук произведения са само част от цялостното творчество на своето време. Като автор на дисертацията осъзнавам, че извън рамките на труда е останала значителна част от поетическата продукция на Косово през 1990-1999 г.

¹ Nysret Krasniqi, *Histori e letërsi*, 99-AIKD, Prishtinë, 2018, fq. 99

Новите общественно-политически реалии, създадени в Косово в етапа 1990-1999 г. са ключови за възникването на причини, „задължаващи” тогавашната поезия да се развива в разделни сегменти, като следствие от които раждат няколко типа поезия.

В най-новата история на Косово `90-те години са познати като тежки години, белязали най-драматичните несправедливости срещу албанския народ след обявяване на независимостта на Албания (1912), годината, която разделя албанците на няколко географски територии. Десетилетието завършва не само хронологическия век, а и почти вековните усилия за освобождаване на Косово. Литературата, създадена в Косово, е невъзможно да се разглежда напълно автономно от останалите албаноезични центрове. Пълният и облик може да се получи само при привличане на поетичните творби от всички посоки: Албания, Косово, Македония, Черна гора и диаспората, което е и една от актуалните задачи на албанологията.

В албанската литература XX век е известен със смесването на литературните течения и жанрове като проза, драма, критика, теория и разбира се поезия, която е доминираща и продължение от предишния век. Лиричната поезия е най-експлоатираният жанр от албанските автори като цяло, което приемаме, че означава, че е най-харесваният и обичан от хората.

1.1. Задачи на дисертацията

Академичното изследване включва усилията за проучване на даден феномен, чрез систематизирано създаване на нови идеи и разбиране по даден въпрос. Основната цел на настоящата дисертация е критично разглеждане на албанската поезия в Косово през особено важен за страната период, какъвто е последното десетилетие на XX и анализ на емблематичните автори.

За осъществяването на тази цел са установени и анализирани основните характеристики и особености на албанската поезия в Косово, написана през това десетилетие, от теоретична гледна точка, а също и онтологичните връзки, представляващи екзистенциалната реалност във взаимоотношенията между поета и читателите, като чрез онтологичните връзки ще определим цялостното естество на явленията, които проучваме.

От друга страна се стремим да създадем епистемиологичната перспектива върху настоящото изследване на албанската поезия от периода 1990 – 1999 г., интерпретирайки, изяснявайки, сравнявайки и свързвайки нещата теоретично и контекстуализирано.

Въпреки че има доста публикации и изследвания върху съвременната албанска поезия, смятаме, че съществува празнина в цялостното дискутиране на този важен за историята на албанския народ в Косово период, в който присъстват различни категории поети, пишат по своя начин и така създават литературните феномени на времето.

За постигане на поставените задачи дисертацията е структурирана в четири основни глави, увод и заключение, с общ обем от 200 стандартни страници (1800 знака).

По темата на дисертацията са реализирани четири научни публикации, четири публицистични публикации и четири участия в научни форуми.

1.2. Основни цели на дисертацията

- Установяване на албанските поети от вече формираното поколение и от поколението, което тогава започва да твори, публикували в Косово през 1990-1999 г.;
- Установяване на поетичните творби, издадени в Косово през периода 1990-1999 г.;
- Анализ на процесите на развитие на поезията, създадена между 1990-1999 г. в Косово;
- Разпознаване и проучване на новите поетични явления през въпросния период;
- Запознаване с обществените, културни и политически обстоятелства през 1990-1999 г.;
- Определяне на външните фактори и оценка на влиянието, оказано от тях върху поезията;
- Поетически анализ, основан на известните литературни методи (структуралистки, феноменологичен и историко-литературен);
- Установяване и анализ на косовската поезия от 1990-1999 г., преведена на български и румънски език;
- Запознаване и тълкуване на мнението на българските и румънски критици във връзка с преводите, включени в дисертацията;
- Популяризиране на албанската поезия от Косово 1990-1999 г. в България.

1.3. Научен принос на дисертацията

- Настоящата дисертация е приносна в представянето на принципните и индивидуални характеристики на поезията, създадена в Косово в периода 1990 – 1999 г.
- Предложената класификация на албанската поезия от Косово и отразяването на социално-политическото въздействие върху развитието ѝ, ще допринесе за обособяване на водещите елементи в начина на създаването ѝ – стимули, мотивация, вдъхновение.
- Настоящото изследване се стреми също да прокара път в опознаването на албанската поезия от Косово като цяло извън териториалните граници на страната, като представи конкретния сегмент пред българския читател.

Процесът на взаимно опознаване е особено значим за нашата култура в настоящия момент.

- Приносен елемент е разглеждането на поетическите творби (1990-1999), преведени на два балкански езика – български и румънски, както и интерпретирането на съответната литературна критика на двата езика за тях.
- Проблемите на литературната рецепция в балкански контекст са част от знанията, получени от мен по време на докторантурата ми, които ми дават възможност да приложа безспорна за изходящата ми литературна среда новаторска перспектива.

1.4. Методология на изследването

Методологията на изследването се опира на съществуващите теоретични рамки и има за цел да създаде знания и нова информация. Настоящата дисертация започва с представяне на определени литературни концепции и методи, отнасящи се до анализа, разглеждането, сравняването и свързването на вече съществуващата литературна критика по избраната тема. Изследването на литературата се отличава от точните науки, използващи прецизни научни методи за постигането на определена цел. Литературата няма за цел да постигне научната истина, а литературната истина, подчинена на художествената и ненаучна истина². Литературните търсения се осъществяват чрез изследователските методи, продукт на литературните школи на ХХ век³. Поради факта, че литературата на разполага с измервателна инфраструктура за точни научни интерпретация, критиката се опира на субективните възприятия на критика по време на тълкуването и оценката на литературната творба. Затова през различни периоди кристализира идеята, че литературната критика е субективна, въз основа на факта, че една творба може да се интерпретира различно, дори от един и същ литературен критик. В резултат на тези възгледи се появява импресионистичната критика, опираща се на вкуса на читателя и субективните му възприятия. Разбира се стремежът за обективното търсене на смисъла и ценностите на литературната творба се проявява още от зората на критиката и продължава в различните епохи,⁴ като води и до създаването на различни критични школи. При консолидирането на литературната наука (XVIII-XIX в.), се създават редом с обекта на изследването и методите за изследване, което означава, че литературната наука възниква върху епистемиологичните критерии, включващи определяне на „разглежданите тези,

²Zejnullah Rrahmani, *Teoria e Letërsisë*, Faik Konica, Prishtinë, 2008, fq. 10

³Kujtim M. Shala, *Shekulli i letërsisë shqipe*, Buzuku 2006, fq. 232

⁴Zejnullah Rrahmani, *Teoria e Letërsisë*, Faik Konica, Prishtinë, 2008, fq. 57-66

използване на адекватните методи за обекта на изследването и на ясна методологична база⁵.

В нашата работа по разглеждането на косовската поезия от `90-те години ще използваме комбинираните възможности на няколко метода за постигане на резултати и за определяне поетическата стойност на произведенията.

1.4.1. Структурализъмът като метод за изследване на литературата

Структурата подразбира формата и съдържанието на текста, включвайки всички елементи, съставляващи една литературна творба. Думата *структура* произтича от латински и означава строителство или материя и „днес е една от фундаменталните концепции на теория на литературата, възникнала от изследването на литературната творба като такава, като литературен текст”⁶. Структурализмът като метод бележи началото си в началото на XX век и е свързано с теориите за структурата на езика на швейцарския учен Фердинанд дьо Сосюр, продължава с формалистичната теория на руския литературен критик Юрий Тинянов, с Пражката структуралистка школа и с работата на известния езиковед Роман Якобсон, който освен, че създава лингвистична теория, основана на семиотиката, има ценен принос в областта на поезията и останалите изкуства като музика, визуални изкуства и др.

Когато говорим за структурализма, трябва да споменем за приноса на Клод Леви-Строс, който развива теорията на структурализма и структурната антропология, а също имената на постструктуралистките мислители Роланд Бартес⁷ и Юри Лотман.⁸ Именно с теориите за разглеждане на литературната творба, създадени от последните двама автора приключва структуралистски период.

Като обобщение трябва да отбележим, че структуралистският метод е популярен предимно при лингвистичните изследвания, но тъй като, че думата и езиковата ѝ организация е в центъра на литературата, този метод се прилага успешно и в литературната наука. Затова в настоящето изследване структурният метод се прилага с цел отразяване на формата и структурата на поетичните образци чрез вглеждане в съставните елементи на външната и вътрешната структура. Съставните елементи на вътрешната структура са дума, стих, строфа, ритъм и рима. При съчетаването им се създава външната структура, която опосредства изразяването на чувствата и идеите на поета. Общата форма на поезията се състои от споменатите две части и определя тематичните ѝ характеристики.⁹

⁵ Floresha Dado, *Sfida teorike, të historiografisë letrare*, Bota Shqiptare, Tiranë 2011, fq. 133

⁶ Zejnullah Rrahmani, *Teoria e Letërsisë*, Faik Konica, Prishtinë, 2008, fq. 480

⁷ Roland Barthes, Lionel Duisit, *An introduction to the Structural Analysis of Narrative*, The Johns Hopkins University Press, 1975

⁸ Jurij Lotman, *The Structure of the Artistic Text*, University of Michigan (translated by Ronald Vroon, 1977)

⁹ Zejnullah Rrahmani, *Teoria e Letërsisë*, Faik Konica, Prishtinë, 2008, fq. 216-223

1.4.2. Феноменологичен метод

Немският философ Едмунд Хусерл се смята за баща на феноменологията. Според него литературният текст е свързан с предходния опит и знания на читателя, което подпомага възприемането на явленията чрез ролята на индивидуалното съзнание за тяхното разбиране.¹⁰

Според феноменологичния подход литературната творба може да бъде многозначна в зависимост от предварителните познания и подготовка на читателя, което от своя страна обосновава субективните възприятия и тълкувания на литературния текст. Един и същи текст може да се третира различно от един и същи читател или от различни читатели в зависимост от епохата, в която се чете, от опита и интелектуалния капацитет на четящия. Това дава възможност за нови и независими анализи на един и същи литературен текст, което отговаря на научния подход на настоящата дисертация и оставя отворени вратите пред възможни промени на установени интерпретации.

1.4.3. Литературно-исторически метод

В настоящата дисертация разглеждаме десетилетие, което се откроява в литературното развитие, затова би било почти невъзможно да пропуснем историческия процес и влиянието му при раждането на една поезия. От теоретична точка „когато един изследовател на история на литературата иска да възстанови предишните периоди от литературния ход, той трябва да преоткрие стойностите на дадено произведение и да се стреми да прозре във всяко явление или творба връзките между днешните ценности и тези на миналото”¹¹ Познаването на историко-политическите обстоятелства е неотменна при интерпретацията на поетичните творби от разглеждания в дисертацията период, поради причините, които бяха изложени в уводната част. При поетите, писали и публикували в Косово през периода 1990-1999 наблюдаваме значително присъствие на елементи от подобно естество, които са следствие от политическите, исторически и културни фактори в Косово. Затова аналитичният поглед през призмата на литературно-историческия метод е ценен именно в случаите, когато поезията има подчертан социално-политически нюанс.

1.4.4. Метод на сравнителното литературознание

Административното деление и държавните граници създават условия за теоретичната намеса на сравнителното литературознание, което „сравнява, създава модели и пресича граници”¹². В настоящата дисертация обаче, няма да навлезем пряко в тази

¹⁰ Richard James Calhoun, *Existentialism, Phenomenology, and Literary Theory*, Published by: South Atlantic Modern Language Association Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3196789>

¹¹ Floresha Dado, *Sfida Teorike të histografisë letrare*, Bota Shqiptare, Tiranë 2011, f. 159

¹² Румяна Станчева, *Сравнително литературознание и балканистика*, София, 2009.

посока, защото биха възникнали трудности още при прилагане на дефиницията, които ще ни изведат извън вече определените цели и сами по себе си са поле за самостоятелно изследване¹³. Сравнителното литературознание ще бъде полезна гледна точка конкретно при литературните практики на емиграцията и при рецепцията на албанските косовски автори в балкански контекст.

Дефинираните методи на изследването се допълват един друг за достигане на резултати при разгръщане на поетическия анализ, подбран за дисертацията. „Взаимодействието между теорията на литературата и историята на литературата като научни дисциплини в една и съща област се осъществява успешно, тъй като първата е свързана с генезата на литературните жанрове и форми, а втората с особеностите, художествената структура, моделите и др. Връзките между тях се материализират в това, че теорията ‘спасява’ историка на литературата от напълно субективното тълкуване.”¹⁴ В настоящето изследване взаимодействието между тях допринася за всестранната перспектива към творбите, като включва времето на писане, тематичните, структурни и стилистични характеристики и др., свързани с научната пълнота и автентичност.

¹³След обявяването на независимостта на Албания, новата и съвременната албанска поезия в Косово се създава и развива редом с тази в Албания, Македония, Черна гора и диаспората. Това почти вековно деление прави така, че Косово и Албания (двата основни културологични центрове на албанците) да създадът две различни идентичности, разделени една от друга. Литературната идентичност на Косово е продиктувана от историческата съдба на албанците в Косово, обусловила и литературната еволюция в това пространство (Nysret Krasniqi, *Letërsia e Kosovës 1953-2000*).

¹⁴Floresha Dado, *Пак там*, с. 159-163

II. Модерната албанска поезия

2.1. Основни характеристики на модернизма и постмодернизма

Модернизмът¹⁵ в литературата подразбира промяна в традиционния метод на писане, което означава прекъсване на естетическата, идейна, тематична артикулация при създаването на литературния текст. Терминът *модернизъм* е използван за първи път `90-те години на XIX век от Рубен Дарио, който иска да дефинира съвременното му движение за естетическо възраждане, като около `20-те години на XX век модернизмът се превръща в основно литературно течение.¹⁶ Модерният творец/човек на изкуството се е откъснал от нормите и критериите на миналото и от традиционните образци с цел да създаде индивидуалност върху персоналното настояще.¹⁷

Особеностите на модерността се състоят в отказа от традицията при писането, в промяната на идеите, структурата, стилистичните ценности и синтаксиса, подчинени на запазване на индивидуалността на автора по отношение на социално-културните и исторически явления. Модерните автори експериментират с всички тези елементи, за да създадат новите литературни форми, характеризиращи модернизма през почти половин век.

Постмодернизмът¹⁸ се явява реакция срещу модернизма. Терминът *постмодернизъм* е използван от художника Джон Уоткинс Чапмън през 1870 г., а след това от Рудол Пануитц през 1917 г.¹⁹ В областта на литературата концепцията на постмодернизма и самият термин се явява през `40-те години на XX век сред поетите в САЩ, които възприемат постмодернизма като течение вътре в модернизма, което обаче „отправя предизвикателство към символизма на поетиката“²⁰. Постмодернизмът се идентифицира чрез опитите да се разграничи от модернизма и да го обори, възниква като негова последица във времето, в което модернизмът се бори със себе си и така се трансформира в постмодернизъм.²¹

Литературните елементи в периода на модернизма се стремят към изразяване чрез подценяване на чувството за новаторство, оригиналност и художествена автентичност.

¹⁵Терминът *модернизъм* обхваща времевия отрязък от началото на XX век до началото на постмодернизма около `40-`50-те години на XX век. Има и други мнения относно хронологията.

¹⁶ Matei Calinescu, *Pesë fytyrat e modernitetit*, Dituria, Tiranë, 2002, f.81-84

¹⁷ Пак там, с.15-22

¹⁸Терминът *постмодернизъм* се отнася до начина на писане, мотивиран от съмнения върху истината, причините, обективността, като използва парадокса, ирония. Терминът има своите привърженици и противници, които го използват освен в литературата и във философията, социологията и изкуствата.

¹⁹ Richard Appignanesi, Chris Garratt with Ziauddin Sardar, Patrick Curry, *Introducing Postmodernism*, Icon Books UK, Totem Books USA, 2005, fq. 3

²⁰Пак там, с.313

²¹ Richard Appignanesi, Chris Garratt with Ziauddin Sardar, Patrick Curry, *Introducing Postmodernism*, Icon Books UK, Totem Books USA, 2005, fq. 19-20

Литературните елементи се използват с драматичен ефект (метафикция) и за създаване на неподвижност – равнопоставено тълкуване на реалност и мит, на оригиналност и имитация. По отношение на образността периодът се отличава с честотност на литературните средства, като често литературният текст става трудно разбираем за обикновения читател.²²

Характерните черти на модернизма са в противоречие с религиозните и социално-политически възгледи от предходния период, което кара авторите да прекъснат връзката си с литературната традиция. Характерните черти на постмодернизма са недоверие към големите идеологии (парадокс), всеобща относителност, възможност за търсене на множествен смисъл в рамките на текста, интертекстуалност и т.н.

Литературният критик Матей Калинеску в творбата си „Петте лица на модернизма” счита, че „при постмодернизма смисълът остава като цяло метафоричен и че постмодернизмът е едно от лицата на модернизма, защото продължава да носи в себе си и самото му име”.²³

В албанската литература модернизмът бележи началото си в етапа след османското владичество и независимостта на Албания през 1912 г.²⁴, когато литературата създава нови форми и използва средства извън традицията, свързвайки ги със съвременните явления. Това „дава на XX век името век на модернизма”.²⁵ През XX век в рамките на модернизма се разгръщат всички литературни форми и се формират най-известните автори, станали представители на литературния метод и работили за неговото популяризиране. В исторически план началото на XX век е трудно за страната ни, тъй като след обявяването на независимостта, територията на днешно Косово не е включена в албанската карта, а остава под сръбска власт. На албанците са отказани елементарните права за съхранение и подхранване на собствената идентичност, като е забранен дори достъпът до произведенията от албански автори, представляващи традицията и модерността.²⁶ Общуването с албанските творби през тази изкуствена граница е почти невъзможно. Въпреки препятствията от периода, албанските автори творят поезия и други литературни форми, създавайки „вътрешна комуникация, която носи литературно самосъзнание, основано на отношението към литературата като изкуство, обособено от естетическото си съдържание”.²⁷

Подобно на останалите световни литератури, и в албанската литература модернизмът бележи тенденцията за индивидуален стил на писане, прояви на оригиналност, подсилване на индивидуалността чрез разчупване на кодифицираните форми.²⁸ Постмодернизмът в албанската литература е късно явление, обусловено от

²² Matei Calinescu, *Pesë fytyrat e modernitetit*, Dituria, Tiranë, 2002, f. 96-99

²³ Пак там, с. 329

²⁴ Ibrahim Rugova, *Pavarësia dhe Demokracia*, Faik Konica, Prishtinë, 2005, f.18

²⁵ Sabri Hamiti, *Vepra letrare 8*, Faik Konica, Prishtinë, 2002, f.17

²⁶ Nysret Krasniqi, *Letërsia e Kosovës 1953-200*, 99 AIKD, Prishtinë 2016, f.10

²⁷ Sabri Hamiti, *Vepra letrare 8*, Faik Konica, Prishtinë, 2002, f.17

²⁸ Sabri Hamiti, *Tematologjia*, ASHAK, Prishtinë, 2005, f.227

обстоятелствата, възникнали след Втората световна война, която се приема като не съвсем твърда граница за началото на постмодернизма. Пародийните, сатирични, иронични и метатекстуални елементи, чрез които авторите се връщат към текстове от миналото и нови общи стремежи в изразността, характеризират последното десетилетие на XX век и формират постмодернистичната поезия, издадена в Косово. Като имаме предвид обаче, че термините и концепциите на модернизма и постмодернизма не са със строго фиксирани граници, а се преливат едни в други и, ако се опираме на по-горния цитат от М. Калинеску, че постмодернизмът е едно от лицата на модернизма, диференцираният прочит и интерпретация на албанската поезия от разглеждания период, става доста труден. Поетичните творби през 1990-1999 г. включват широк спектър автори от различни поколения, разнопосочни творби и явления, включително новаторски литературни феномени, които характеризират това време. Следователно възниква необходимостта поезията да се разглежда въз основата на систематизирано групиране на произведенията. Процесът на класификация улеснява също установяването и анализа на отличителните характеристики, съпровождащи поетичния процес през цялото десетилетие.

Постмодернистичната поетика се счита като доминираща тенденция през последното десетилетие на XX век, като развитието ѝ е под прякото въздействие на големи световни автори като Борхес и Кафка.²⁹ Ако се обърнем наричането като елемент от сравнителното литературознание, трябва да отбележим, че една от най-големите похвали на критиката е да бъдеш назован „албанският Кафка”. Въпреки, че е невъзможно да разграничим ясно и недвусмислено модернизма и постмодернистичните творби, подбраните литературни произведения ще ги анализираме въз основа на конкретните характеристики като форма, ритъм, тематика и поетичен език.

2.2. Поети и категории

Първата група включва поезията, писана от автори от вече формираното поколение, дебютантите от ‘60-’70-те, които непрестанно творят до края на XX век, преминавайки и в XXI век. Поетите, съставляващи тази група, са високо ценени като носители на бурно развитие на албанската литература в Косово. Типично за тях е, че творческите им търсения са съсредоточени върху духовното и културно наследство. Стременията им „са свързани с настоящето и с наследството чрез модерните литературни течения, а също чрез социалната литература търсеца автентичност”³⁰. Именно тази категория автори и произведения ще бъде разгледана по-широко в отделна глава на дисертацията.

Втората група включва поетесите, които създават нов литературен феномен, непознат преди това. Явлението е значимо, тъй като жената-творец се появява много късно в албанската литература в Косово. Жените-интелектуалки са свързани с различни исторически събития от миналото и предишните периоди, жената е обект на

²⁹ Nysret Krasniqi, *Letërsia e Kosovës 1953-200*, 99 AIKD, Prishtinë 2016, f. 12

³⁰ Sabri Hamiti, *Vepra letrare 9*, Faik Konica, Prishtinë, 2002, fq. 555

художественото изображение, но истински създател на литература става чак през съвременния период. В по-широк план жените влизат в изкуството след Втората световна война и поезията в Албания е една крачка пред албанската поезия, издадена в Косово. До началото на `90-те историята на албанската литература в Косово познава много малко имена, едно от които е поетесата и археолог Еди Шукриу (Edi Shukriu). Тя е сред първите авторки на поезия в Косово и възплаща това, което някои наричат „женски поетичен дух“³¹. Първото ѝ произведение „Тази вечер моето сърце празнува“ (*Sonte zemra ime feston*) е издадено през 1972 г., а през `90-те издава стихосбирката „Поднебесност“ (*Nënqielli*)³².

Освен стихосбирката на поетесата Еди Шукриу, периодът 1990-1999 г. бележи цялостни промени в поетическата история на Косово, писана от женска перспектива, тъй като за първи път техният почерк се забелязва активно пред публиката. Десетилетието не само обогатява литературната традиция на Косово с нови имена на жени-поети, но завинаги загърбва съществуващото неравнопоставено положение на жената спрямо мъжете в процеса на поетичното творчество.

Третата група включва поезията, създадена от преследваните по политически причини поети, които творят в затвора. Спрямо общите литературни процеси, т.нар. „затворническа поезия“ не може да се счита ново явление, тъй като текстове от подобно естество съставляват една от най-известните форми на литературен изказ, вследствие на постоянните присъди на албански интелектуалци от Косово от репресивния апарат в рамките на политическата система на бивша Югославия. С оглед на това `90-те години са само продължение на битуването на този вид поезия сред осъдените на затвор, заради политическата си дейност – противопоставяне на несправедливата система и борба за защита на основните човешки права и свободи до края на ХХ в. и по-конкретно до 2000 г.

В резултат на политическите обстоятелства, по времето, когато тази поезия се твори в затворите, тя остава също затворена и непозната за публиката. Публикуването ѝ започва в началото на `90-те и до днешен ден се смята, че не е приключило. Трябва да се отбележи, че публикуването ѝ продължава и, че някои от писаните в затвора произведения стават сериозен обект на внимание от литературната критика и изследователите. Хората, посветили се специално на този феномен, не са много в науката, но сред тях особено известен е литературоведът Байрам Косуми (Bajram Kosumi).³³

В четвъртата категория се нареждат авторите от диаспората. Поезията, писана от косовските емигранти, се смята за родена вследствие на сложните политически, икономически и обществени фактори в родината, които принуждават много интелектуалци да се изселят навън. Те отиват в различни страни по света и по този начин

³¹Nysret Krasniqi, *Letërsia e Kosovës 1953-2000*, Botuar nga AIKD Prishtinë 2016, fq. 275

³²Биографията на поетесата е публикувана на страницата на КАН (ASHAK) на следния линк: <http://www.ashak.org/index.php?cid=1.25.371>

³³Байрам Косуми пише литературна критика, посветена на произведенията на политическите затворници, като през 2006 г. публикува книгата „Литературата от затворите - отделна глава в албанската литература“ (*Letërsia nga burgu, kapitull më vete në letërsinë shqipe, Tiranë: Toena, 2006*).

стават и проводници на националната култура зад граница, като творят в различни литературни жанрове, включително и поезия, с което допринасят за запазването на индивидуалната и колективна памет за родината, а също за нейното положително популяризиране.

До последното десетилетие на XX в. албанската диаспора с приятелска помощ, успява да формира обособена културна идентичност, въпреки че обединява разнопосочни географски точки в глобален мащаб извън териториите, компактно населени с албанци. Известно е, че албанската културна дейност в началото на XX в. се развива предимно в някои центрове (Италия, Румъния, Гърция, България, САЩ), докато новата албанска диаспора от Косово, най-вече тази от `90-те разширява и променя литературната географска карта на европейска територия. Списъкът на новите европейски центрове, които подкрепят популяризирането на писменото творчество на Косово включват Австрия, Германия и Швейцария. Поетичните творби, създадени от косовските емигранти в тези страни обогатяват забележимо албанската култура, като почти всички пишат на албански, а след това при възможност превеждат своите творби на съответния език.

В петата категория аз отделям поетите от младото поколение, които дебютират в разглеждания от мен период. Те мощно се вливат в литературния живот чрез отразяването на явленията от ежедневието на местно и глобално равнище, което позволява на читателя леко да забележи и разликата им с поезията на вече формираните поети от предишните десетилетия. Освен спецификата в тематиката, новите поети привнасят и по-различна енергия, положителен подход, дълбочина на емоциите при опитите за боравене с непробродените теми, други духовни изблици, отразяващи младежкия дух и вътрешния свят, които обуславят съзидателния процес. Поезията на това поколение е пълноценна, многообразна, предлага нов тематичен ритъм на публиката с едновременните и преплитачи се искри на радост и тъга. По този начин поезията на младите разчупва съществуващото социално затваряне и мрачно на своето време. Това поколение се обръща и към индивидуалната чувственост и много по-активно се посвещава на вечната тема за любовта. Докато вече утвърдените поети говорят за любовта като за спомен, младото поколение я внася жива, в реално време и истински преживявания в своя текст.

Общият брой на дебютантите в онзи период е доста голям. Естествено е обаче, че част от тях се откъсват от писането в по-нататъшния си живот, докато другата част, която продължава да пише, съставлява сегашното активно поколение на поетите, популярни в страната и извън литературните граници на Косово и на албанския език.

Шестата група отделям за авторите, преведени на балканските езици. Косово е малка страна с късна писмена традиция³⁴, изолирана с години, затова и преводният процес на литературните ѝ ценности е пренебрегван и закъснял. Въпреки това изследователи и преводачи, които вече познават литературата от Албания, се насочват към превода на

³⁴ Стандартизацията на албанската азбука се осъществява късно. През 1908 г. в гр. Манастир (Битоля, Македония) провежда Конгресът на албанската азбука, където е приета настоящата графична система. На български език виж Фотини Христакуди, Проблемът за албанската азбука, www.albanianbg.com

поезията от Косово. Този процес тече паралелно с писането, с което преводачи като Робърт Елси на английски например, подкрепят самия творчески процес. София и Букурещ са два от приятелските центрове на албанската култура, затова в отделна глава ще се спрем на връзките им с албанската литература и на рецепцията, макар и ограничена, на косовската поезия там.

От шестте изброени категории по-широко ще се спрем на поетическото творчество от първата категория, което включва авторите, които са вече утвърдени и известни през 90-те години. Малко по-стеснено ще се спрем на развитието на новаторската за времето тенденция на женското писано. От преводните произведения сме избрали утвърдените поети с две представителни стихосбирки, които са преведени на два балкански езика. Този тесен подбор е съобразен с целите и задачите на една докторска дисертация и естествено ще остави извън границите на анализирания корпус съществена част от поетическото богатство, съдържащо ценни идеи, тематика и стилистика.

Автори и произведения, подробно анализирани в труда

След установяване и отграничаване на темата, следва фазата на определянето на поетите и поетичните творби от избраната категория, на които ще бъде направен оригинален авторски анализ. За целите на дисертацията се спираме върху трите гореспоменати категории както следва:

Трета глава на изследването ще бъде посветена на поезията, издадена в периода (1990-1999) от 11 поети, които принадлежат към вече формираното поколение. Избраните автори и стихосбирки за дисертацията са следните:³⁵

1. Азем Шкрели (Azem Shkreli): „Нощта на папагалите” (*Nata e papagajve*, 1990) , „Дъждовна лирика” (*Lirikë me shi*, 1994), „Птици и камъни” (*Zogjë dhe gurë*, 1997).
2. Али Подримја (Ali Podrimja): „Зар” (*Zari*, 1990), „На опашката на враната” (*Në bisht të sorrës*, 1994), „Усмивка в кафез” (*Buzëqeshja në kafaz*, 1994), Остров Албания (*Ishulli Allbania*, 1998).
3. Агим Винца (Agim Vinca): „Лошо време за лириката” (*Kohë e keqe për lirikën*, 1997)
4. Абдулах Конушеви (Abdullah Konushevi): „Състояние на несъществуване” (*Të qenët të mosqenë*, 1990)
5. Дин Мехмети (Din Mehmeti): „Кръвта, която пее” (*Gjaku që këndon*, 1993), „Отново отначало” (*Prap fillimi*, 1996), „Щастието е измама” (*Lumturia është mashtrim*, 1999).
6. Екрем Баша (Eqrem Basha)
7. Еди Шукриу (Edi Shukriu): „Черният кос” (*Zogu i zi*, 1995), Поднебесност (*Nënqielli*, 1990).
8. Фахредин Гунга (Fahredin Gunga): „Съдбоносни пластове” (*Shtrezet e fatësimit*, 1990), „Граматика на съществуването” (*Gramatika e gjëllimit*, 1996)

³⁵Подреждането на авторите е по азбучен ред на албански език.

9. Сабри Хамити (Sabri Hamiti): „Каосмос” (*Kaosmos*), „Меланхолия” (*Melankolia*), „ABC” (*Abc*)
10. Сали Башота (Sali Bashota): „Нарани ме” (*Plagomë, 1994*), „Излизане от тъгата” (*Dalje nga trishtimi, 1999*)
11. Рахман Дедай (Rrahman Dedaj): „Дяволът не остарява” (*Dreqi nuk plaket, 1991*), „Кръстопът на сенки” (*Kryqëzim Hijesh, 1997*)

В четвърта глава на дисертацията се описва и анализира новаторското за времето явление на жените-поети и творбите на Байрам Косуми и други творци сред политическите затворници.

Преводите на български език на поезията в трета и четвърта глава са дело на студентката от специалност „Балканистика” Магдалена Димитрова.

В петата глава на дисертацията ще се спрем на издадените преводи на български и румънски на следните автори:

На български език: Сабри Хамити и Сали Башота

На румънски език: сп. Хемус, Агим Винца, Сали Башота

2.3. Поетика и структурни характеристики

Албанската поезия, издадена в Косово през последното десетилетие на ХХ век принадлежи към съвременния период, което означава, че структурата и е с отворена форма, а стихосложението е свободно, т.е. без конкретна метрика и отчетлива рима. При все отсъствието на рима и метрична структура, стихотворенията поддържат звукови съотношения, а избраните думи и художествена образност, създават специфична естетическа стойност. Естетическите качества, възникнали от използването на художествените средства в план на смисъла и в план на изразяването, повишават изразната мощ на поетическото мислене и създават условия за многопластова семантика в поезията. Тревогите, емоционалните натрупвания, натискът отвън и други мъчителни изживявания, причинени от социално-политическите явления, създават поетични типове с общи качества, чрез които поетите достигат до въображението и чувствата на публиката, като опосредстват ефекта на аналогични съпреживявания у читателя.

Създаването на общи качества се случва поради факта, че през това десетилетие всички (представителни) поети са въввлечени пряко в конфликтни ситуации и обществено противопоставяне, което влияе върху емоционалното състояние. Подтисничеството и насилието и опитите да се преодолеят и разрешат създадените проблеми в реалния свят стават предпоставка, стимул и отправна точка на стихотворенията с драматична окраска и мрачни тонове, създаващи драматичен речеви стил, отличителен за авторите от това време.

В началото на `90-те в албанската поезия от Косово се забелязват промени във вътрешната структура творбите, в ритъма, тона, идеите и тематиката. Тези промени могат

да се считат за първия показател, който предшества новият речеви стил, утвърдил се по-късно като представителен за това десетилетие. Външната структурна организация на стиховете не претърпява особени промени, които да създадат отличителни промени във формата на строфите и вида стихосложение. Доколкото става дума за съвременна модерна поезия, външната ѝ структура се изгражда по вкуса на самия поет, без да съблюдава правилата на правописа и пунктуацията, брой срички, стихове или структура по строфи. Това пък означава, че косовската поезия е в духа на съвременността, която предполага, че всичко е позволено в свободната ръка на поета.

2. 4. Социално-политическо влияние

През `90-те години ситуацията в Косово е много неспокойна. В този период всички усилия са насочени към запазване на албанската идентичност, към социално, икономическо и културно оцеляване на страната. Животът върви извън нормалния ритъм, характерен за повечето от балканските страни, вследствие на политическите промени в бивша Югославия³⁶, от които Косово е сред най-пострадалите съставни единици.

Десет поредни години животът върви в руслото на огромно неравенство между народите, обитаващи една и съща територия. Албанското мнозинство няма почти никакви права. Арбитрано са му отнети всички свободи – на образование на роден език, на свободен изказ и медии, на развитие на собствената култура, като стигаме и до личната сигурност и защита от унижително отношение. Непосилната социално-политическа атмосфера ражда тревоги, отразили се върху много от жизнено важните процеси като образование, култура, литература и т.н. Въздействието върху литературата може да се смята за основополагащо при формирането на идентичността на издадената поезия през това десетилетие.

2.5. Балкански контекст

Изследванията в общобалкански контекст за привлекателни на първо място, защото в тази част на Европа живеят народи с общи корени. Първите научни изследвания, съсредоточени върху историческото и културно разнообразие на балканските народи е трудно да се локализира времето. От страна на самите балкански учени в бивша Югославия, отправна точка се приемат лекциите на сръбския географ и етнолог Йован Цвийч в Сорбоната през 1917/18 г, една от най-важните сред които носи заглави „Балканският полуостров, една човешка география”. Оттам изследваният за Балканите в различен контекст стават неразделна част от научните дирения. Ако се върнем в края на ХХ век, трябва да се отличи книгата на Мария Тодорова „Imagining the Balkans”, преведена на албански под заглавие „Ballkani imagjinar”, където има любопитни

³⁶Williams, Michael C, Ties that bind, The World Today; London_Vol. 55, Iss. 5, (May 1999): 4-6.

изследвания за общия ни балкански път.³⁷ В своите изследвания Мария Годорова се посвещава на онтологията на Балканите, на политическите, културни и исторически предизвикателства, преминали от народите по време на вековното съжителство. Тя издава и научни трудове, посветени конкретно върху ролята на *другия* в балканския регион.³⁸ Нейните изследвания помагат за опознаване на литературните взаимодействия между балканските народи. Изследванията, ориентирани към въздействията на другия върху цялостната литературна продукция, са съществена теоретична рамка и за проучване на развитието на албанската литература в балкански контекст.

В литературната плоскост досега съпоставителните изследвания са насочени предимно в областта на фолклора, по-конкретно песни и легенди, за които може да се твърди, че имат общобалкански корени.³⁹ Сред най-известните са легендата за мъртвия брат и легендата за враждането. От песните в народния фолклор са „Халил отмъщава за Муйо” (*Halili merr gjakun e Mujit*), „Сестрата на капитан Лека” (*Motra e kapedan Lekës*)⁴⁰, „Песен за припознаването на брат с брата” “*Kënga e rinjohjes së vëllait më të vëllan*”⁴¹ и др. Иван Шишманов е първият учен, привлякъл вниманието към общобалканските мотиви във фолклора още в края на XIX век.⁴² Културологичните балкански изследвания са привлекателни и поради факта, че играят поддържаща роля при изучаването на други обществени науки, тъй като чрез събраните данни в тази област служат генерират информация за по-нататъшно развитие на други науки⁴³. Освен за литературата, изследванията на балканската култура са важни също в политически и исторически план, поради необходимостта от опознаване на корените и културното многообразие на Балканите.⁴⁴

Общият поглед върху албанската поезия в Косово (1990-1999) показва, че тя има както прилики, така и изразени разлики с останалите страни в района. Различията произтичат от историческите, политически и обществени обстоятелства, през които преминава Косово през този период. Въпреки че теоретически тези обстоятелства могат да не бъдат оценени като важни за литературата по принцип, факт е, че те са оставили ярък отпечатък в идеологичен и тематичен план. За разлика от останалите балкански страни, поезията в Косово привлича вниманието върху вътрешните безпокойства и теми,

³⁷Gilles De Rapper, Pierre Sintès. Të emërtosh dhe të klasifikosh në Ballkan. Gilles de Rapper; Pierre Sintès. France. Fjala Publishing, 2015. fq.10-11, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01451160/document>

³⁸ Maria Todorova, *Is "the Other" a useful cross-cultural concept? Some thoughts on its implication to the Balkan region*, Published by: Berghahn Books, Internationale Schulbuchforschung, Vol. 21, No. 2 (1999), pp. 163-171, URL: <https://www.jstor.org/stable/43057175>

³⁹Gjergj Shuka, *Tridhjetë legjenda dhe këngë ballkanike-Studime mbi origjinën historike*, Naimi, Tiranë, 2015

⁴⁰Пак там

⁴¹Dhimitër S. Shuteriq, *Historia e Letërsisë Shqipe 1-2, Enti i teksteve dhe i mjeteve mësimore i Krahinës Socialiste Autonome të Kosovës*, 1971

⁴² Ivan Shishmanov, *Izbrani sachenienia v tri toma*. Sofia, 1965-1971

⁴³Justin O'connor, “We Need to Talk about Cultural Studies”, *Cultural Studies Review*; Carleton **Vol. 18, Iss. 2**, (Sep 2012): 330-340;

⁴⁴Zala Volcic, “Connecting the Disconnected: Balkan Culture Studies”, *Journal Journal Communication and Critical/Cultural Studies*, Volume 10, 2013 – [Issue 2-3](#), pages 333-339

съсредоточени върху призивите за свобода, търпение, съпротива, надежда и т.н. и по-малко върху общочовешките вълнения в глобален план. Близост се забелязва във външната структура, тъй като и косовската поезия се развива според балканските тенденции на съвременната поезия. По-нататък в дисертацията по обективни причини⁴⁵, а също поради споменатите по-горе особености, косовската поезия няма да бъде разглеждана пряко в балкански контекст, въпреки че едно подобно изследване би било изключително полезно и за албанската литература, и за балканистиката като цяло.⁴⁶

2.6. Миграционни практики и литература

В световната литературна история силата и ролята на литературния превод са несравними, независимо от постоянните дилеми между критици, писатели и преводачи за запазването на оригиналността и качествата на преводния текст.⁴⁷ Независимо от вечните дискусии в тази област, за настоящия труд е релевантно само установяването на представителни поетически творби, преведени конкретно на български и румънски.⁴⁸

Наченките на албанска културно-просветна дейност в София се забелязват още след Освобождението (1878), доколкото албанският език в българските земи има своите огнища от векове.⁴⁹ През 1893 г. в София е създадено първото патриотично дружество „Копнеж“ (*Dëshira*), което чрез издателството „Напредък“ (*Mbrothësia*), ежегодното издание „Национален календар“ (*Kalendari Kombiar*) и по-късно вестник „Светлина“ (*Drita*) публикува литературни, културни, религиозни и политически материали, с които обнародва идеите и литературните произведения на албанските възрожденци.⁵⁰ След обявяване на независимостта през 1912 г. в София тази активна дейност естествено затихва. Съществен момент бележи 1962 г., когато в СУ „Св. Кл. Охридски“ е открит факултативен курс по албански език, воден дълги години от албанския писател и интелектуалец, живеещ в София, Тома Кацори (1922-2008). През 1994 г. с откриване на специалност „Балканистика“ албанският език придобива статус на задължителен език с голям брой часове, съпроводени с лекции и по албанска литература. Албански език се изучава и във ВТУ, а също в Благоевградския университет.⁵¹

Вече има формирано ново поколение, което е ангажирано с разпространението и популяризацията на албанската литература и критика. Към момента на български език са

⁴⁵ Roland Barthes, *Aventura Semiologjike*, Dukagjini, Pejë 208, 149-154

⁴⁶ Бейлери, Русана, *Албанската литература и проблемът за хомогенността при сравнението*. В: *Голямото вписване или Какво сравнява сравнителното литературознание*, София, 2009, с. 205-213

⁴⁷ Rácz, István D, *Beyond Identity: Ney Horizons in Modern Scottish Poetry*, HJEAS : Hungarian Journal of English and American Studies, Debrecen

⁴⁸ България и Румъния дават огромна подкрепа на развитието на албанската културно-просветна дейност по времето на Възраждането и тези връзки са активни и до днес.

⁴⁹ <http://bnr.bg/sq/post/100200282/mir-se-vini-n-arbanasi>

⁵⁰ Бойка Соколова, *Албански възрожденски печат в България*, София, БАН, 1979

⁵¹ Rusana Hristova-Bejleri. *Mësimi i gjuhës shqipe në Bullgari – historia, metodika*. Gjuha jone, Nr. 1-2, 2002, fq.110

преведени отделни произведения или книги на над 50 албански автори⁵². Сред Косовските поети от разглеждания период са Агим Винца, Бече Цуфай, Бекир Муслиу, Сабри Хамити, Сали Башота, Али Подримя и други.

Албано-румънските културни отношения са още по-ранни. Научните изследвания свидетелстват за първи албански заселници в румънските земи през XVI⁵³ и XVII век⁵⁴. От тогава се формира вековната история на албанската колония в Румъния. В края на XIX век и в началото на XX век Букурещ, освен водещ културен център на албанците в Румъния е и водещ революционен център на Балканите на албанското движение за независимост. Там са създадени патриотични и културни дружества, които са много активни в подпомагането както на патриотичната дейност, така и на езика, литературата, културата, издателската дейност и т.н.

Исторически Букурещ и София са две гостоприемни столици за албанците. След потушаването на Призренската лига (1878-1881), голяма албанска вълна изселници се насочва към тези два центъра. Тези емигранти се интегрират добре в местни условия и с подкрепата на властите организират свои дружества. Така колониите в Румъния и България, подсилени от новата албанска общност и подкрепяни от местните власти, развиват своята дейност „отварят издателства за учебници на албански, за издаване на вестниците и способстват за откриване на албански училища”⁵⁵.

Албанският елит в Букурещ с помощта на румънските интелектуални кръгове и с подкрепата на властите създава няколко културно-просветни дружества като „Светлина”, „Знание”, „Надежда” (*Drita, Dituria, Shpresa*) и др. в служба на укрепване на възрожденското движение за национална независимост на Албания. Тяхната дейност като е широка и е разглеждана от много историци, затова ще споменем само две важни обстоятелства за албанския език и култура, свързани пряко с Букурещ. Първо е свързано с албанския възрожденец Наум Векларджи (*Naum Veqilharxhi*), който създава и издава в Букурещ първия албански буквар *Evetari* през 1844 г. Второто е цялостната дейност на поета Алекс Ставре Дренова – Асдрени (*Aleks Stavre Drenova – Asderi*), който създава албанския национален химн по музика на румънски композитор⁵⁶.

След Втората световна война и до днес, Румъния продължава да създава възможност за популяризация на албанските културни и литературни ценности. Новото поколение включва имена като Копи Кючюку (*Kopi Kucuku*), Ардиан Кючюку (*Ardian*

⁵² Авторите са дадени по езикова принадлежност, а не спрямо това в коя държава творят.

⁵³ Msc. Iliria Shyta, „Kolonja shqiptare e Bukureshtit-Vatra e Formimit Letrar të intelektualëve në vitet `30, të shek XX.” Shih: http://www.unkorce.edu.al/sites/default/files/fakulteti_educimit/botimi_i_rumanise_i_redaktuar.pdf fq. 115

⁵⁴ Dr. Pavllo Ciko, “Shoqëritë patriotike shqiptare-ura miqësie midis dy popujve”, shih: http://www.unkorce.edu.al/sites/default/files/fakulteti_educimit/botimi_i_rumanise_i_redaktuar.pdf, fq. 205

⁵⁵ Dr. Pavllo Ciko, “Shoqëritë patriotike shqiptare-ura miqësie midis dy popujve”, shih: http://www.unkorce.edu.al/sites/default/files/fakulteti_educimit/botimi_i_rumanise_i_redaktuar.pdf, fq. 204

⁵⁶ Msc. Iliria Shyta, „Kolonja shqiptare e Bukureshtit-Vatra e Formimit Letrar të intelektualëve në vitet `30, të shek XX.” Shih: http://www.unkorce.edu.al/sites/default/files/fakulteti_educimit/botimi_i_rumanise_i_redaktuar.pdf, fq. 117-118

Кусуку) и др., които освен със собствено творчество, са много активни и в превода на съвременната албанска поезия на страниците на литературното списание “Haemus”⁵⁷. Косовските поети от XX век принадлежат към всички поколения, като можем да изброим Басри Чапричи (Basri Qapriqi), Ибрахим Бериша (Ibrahim Berisha), Ибрахим Кадриу (Ibrahim Kadriu), Куйтим Шала (Kujtim Shala), Мирадией Рамичи (Miradije Ramiqi), Сали Башота и други.

Въпреки многобройните поетични преводи, подробен анализ ще направим само на творбите, свързани с периода 1990-1999 от авторите на вече утвърденото тогава поколение, които като абсолютна бройка са доста малко.

⁵⁷ <http://www.revistahaemus.blogspot.com/>

3. Авторски профили и произведения

3.5. Модерната поезия на вече формираното поколение поети

Сред литературните жанрове „поезията се счита за литературно творчество с доказана универсална естетическа стойност за цивилизацията”.⁵⁸ Поезията се счита също за елитарен жанр по няколко причини, една от които е изразяването на чувствата и идеите на поета с думи, стил и ритъм, с които да влияе върху чувствата и въображението на слушателите и читателите. Освен естетическо удоволствие, поезията е и „важен начин за комуникация между хората”, тъй като предлага възможност за опознаване на света в различни времена, доколкото „тя разкрива както вътрешния свят, така и външния живот”⁵⁹. Това означава, че поезията, освен да предава вътрешните емоции на поета към публиката има възможност да регистрира и външните събития, случили се в дадено време. В този смисъл косовската поезия на `90-те общува първоначално с аудиторията именно представяйки външния живот, предизвикателствата, които трябва да посрещне поета и косовското общество като цяло. Тук трябва да си припомним трагичната съдба на албанците в Косово след неестественото преминаване през държавните граници, което през `90-те години достига кулминацията чрез масово изселване от родината от репресивния политически режим. Следователно поезията може да се счита и за продукт на външния социално-политически натиск, а родината за вече утвърдения поет означава всичко: живот, любов, жертва и болка.

Исторически албанските поети поетизират и идеализират понятието за отечеството още от времето на нашите възрожденци, преди обявяване на независимостта на Албания през 1912 г. За съжаление подобна ситуация възниква в Косово през `90-те, когато чувството за болка, причинена от опасността от пълно завладяване, загубата и на малкото съществуващи свободи, ги връща в изходната позиция на творците от началото на ХХ век. Разбира се много световно известни поети не са мълчали по време на войни и големи социални преめждия. От името на всички тази позиция представя Дин Мехмети в стихотворението „Поетичен манифест” (*Manifest poetik*):.

Поете времето дойде

Да въоръжиш

Ти стиховете

Да поставиш картчаниците

При всяка сричка

При всяка дума...

Поете превърни глаголите в казарма

В името на живота

Poet ka ardhur koha

Kur duhet t'i armatosësh

Edhe vargjet

T'i vendosësh mitralozët

Në cdo rrojke

Në cdo fjalë ...

Poet bëjë foljet kazërma ushtarësh

Në emër të jëtës

⁵⁸ Zejnullah Rrahmani, *Arti i poezisë*, Faik Konica, Prishtinë, 2001, fq. 12

⁵⁹ Пак там, с. 14

<i>Отърси се от самотата</i>	<i>Dil nga vemtmia</i>
<i>От мечтите</i>	<i>Nga ëndërrat</i>
<i>И подари на народа чувствената си душа</i>	<i>Dhe jepja shpirtin tënd delikat popullit</i>
<i>В този миг стани едно с него...</i>	<i>Bëhu një me të në këto caste...</i>
<i>Виж над главата ти</i>	<i>Shiko mbi kokën tënde</i>
<i>Се сипят всичките оръжия</i>	<i>Vjellin të gjitha armët</i>
<i>Кукумявките са с кървави очи</i>	<i>Shpendkëqiat t'i përgjakin sytë</i>
<i>От грачене е луднало небето</i>	<i>Qielli u cmend nga krrokamat</i>
<i>Земята зейна като гроб....</i>	<i>Toka u bë varr i hapur</i>
<i>Поете на мястото на точките и запетаите</i>	<i>Poet në vend të pikave dhe pikëpresjeve</i>
<i>Сложì мина</i>	<i>Vendos mina</i>
<i>Че да не се измъкне смъртта</i>	<i>Që mos të depërtoj vdekja</i>
<i>Направи го...</i>	<i>Bëjë këtë...</i>
<i>Красиво е да пазиш от унищожение живота</i>	<i>E bukur është ta mbroshë jetën nga shfarosja</i>
<i>Съществуването....</i>	<i>Qenien....</i>

В тези трудни външни условия, албанските поети от '90-те успяват да намерят вдъхновение и за нежна лирична поезия, посветена на човешката любов. Силните страсти и освободени емоции се изразяват предимно под формата на спомени. И тъй като споменът е нещо, което вече отсъства в реалния живот, любовта се проявява не в позицията на увехнало минало, а в позицията на очакване на бъдещо вдъхновение.

3.2.Али Подримя

Поетическата кариера на Али Подримя⁶⁰ започва много рано. Първото си стихотворение публикува в първото косовско литературно списание, което става символ на културния живот *Jeta e re* през 1957 г. на крехка юношеска възраст. След това издава редица стихосбирки: *Thirrje* (1961,1972,1973), *Dhimbë e bukur* (1967, 1973), *Sampo* (1969), *Torzo* (1971), *Folja* (1973), *Credo* (1976), *Drejtpeshimi* (1981), *Lum-lumi* (1982, 1986, 1990 etj), *Fundi i gëzuar* (1988), *Zari* (1990), *Në bisht të sorrës* (1994), *Buzëqeshja në kafaz* (1994, 1995), *Ishulli Albania* (1998, 2004, 2006), *Litari i ankthit* (2002), *Pikë e zezë në blu* (2005), *Gjumi i tokës* (2007), *Libri mbi të qenit* (2008, 2009).⁶¹

Още от най-ранната си младост Али Подримя е вдъхновен от етичния кодекс на бележития албански хуманист Есад Мекули (Esad Mekuli), основател и главен редактор на

⁶⁰Али Подримя е роден в Джаковица (Гякова) през 1942 г., където завършва средно образование. Следва албански език и литература в Университета в Прищина. През 1966 г. започва работа в ежедневника „Rilindja“. Член е на Косовската академия на науките.

⁶¹[https://www.ashak.org/repository/docs/Vepra_I_\(adobe\)_156969.pdf](https://www.ashak.org/repository/docs/Vepra_I_(adobe)_156969.pdf), fq. 180

култовото за времето си списание *Jeta e re* („Нов живот“), от когото заимства завинаги чувството за отговорност за колективната съдба на Косово.⁶² Именно чувството за отговорност го отличава през целия му живот, като отхвърля югославския и сръбски режим, по същия начин по който поетът с еврейски произход Осип Манделщам реагира към сталинския режим.⁶³

Освен чрез поетичните строфи, личната отговорност за отхвърляне на несправедливостите и за защита на своя народ, поетът не се колебае да популяризира и в международни интервюта, където декларира, че постоянно издига своя глас срещу неравенството и несправедливостта спрямо албанския народ в Косово. Когато говори за преживяваните от хората неправди, той се спира първоначално на личните чувства, събудени от преживения ужас в семейството, спомня си убитите седем вуйчовци от сръбския режим, след това бруталността упражнявана от системата спрямо невинните граждани, включително убийство на деца, старци и бременни жени и изнасилването на млади момичета. Поетът добавя, че тези ситуации и други лични и колективни преживявания го карат да пише поезия: „душевните преживявания, големите събития и несправедливостта срещу близките ми ме накараха да стана поет“⁶⁴.

Бунтът и съпротивата на поета му струват скъпо, тъй като режимът постоянно му създава пречки в работата. Когато публикува стихотворението „Косово е моята кръв“ почти стига до затвора, като го спасява подкрепата на колегите и на първо място на неговия учител, хуманиста Есад Мекули.⁶⁵ Именно опитите да се противопостави на системата и несправедливостта превръщат поезията му в лого на обществения протест. Литературната критика оценява, че „бунтът е дълбоката същност на неговата поезия, дори на всичко, което е писал...“⁶⁶

Четири стихосбирки, които бележат творческата кариера на поета през `90-те години са „Зар“ (*Zari*), „На опашката на свраката“ (*Në bishtë të sorrës*), „Усмивка в кафез“ (*Buzëqeshje në kafaz*) и „Остров Албания“ (*Ishulli Albania*).

„Зар“

Книгата, което открива десетилетието на `90-години в творчеството на Али подримя е стихосбирката "Зар". Самото заглавие опоетизира ситуацията в Косово, като възплъщава съдбата на албанците чрез символа на зарчето, което поставя всяко действие и движение в опасност. Възможностите, които предлага съдбата чрез завъртането на зара,

⁶² Ali Aliu për veprën e Ali Podrimjes, ASHAK, 2013, liknu:

[https://www.ashak.org/repository/docs/Vepra_I_\(adobe\)_156969.pdf](https://www.ashak.org/repository/docs/Vepra_I_(adobe)_156969.pdf), fq. 9

⁶³ Jose Manuel Prieto, Reading Mandelstam on Stalin, The New York of Books, 2010, fq.1-16,

https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/34720144/PrietoMandelstamNYRB.pdf?AËSAccessKeyId=AKIAIËOËYYGZ2Y53UL3A&Expires=1535403119&Signature=PR7RGxLudvs5BCOUOI3qKxK0MZ8%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DReading_Mandelstam_on_Stalin_by_Jose_Ma.pdf

⁶⁴ A. Goldwyn; R. Hoxha, "Finally, Ali Podrimja Spoke", Bisedë e publikuar në: World Literature Today, May/June 2012, Vol.86(3), pp.28-32

⁶⁵ Пак там

⁶⁶ Kujtim Shala, Shekulli i letërsisë shqipe, Buzuku, Prishtinë 2006, fq.169

оставят и в поезията надеждата, че спирането на въртенето ще донесе желанието резултат. Тази надежда се предава в общуването с аудиторията, загубата или победата са еднакво възможни, без ясни граници помежду им, като от единия край до другия има пропаст, но спрямо принципа на зарчето, те са почти обединени:

*Ако стане така
че се случи да си победител
само ти си влязъл в играта*

*Të bëhet
se je fitues
vec ti ke hyrë në lojë*

*Ако стане така
че излезеш на брега
водата кой знае къде те е носила*

*të bëhet
se dole në breg
uji të ka bartur kushedi se ku*

*Ако стане така
Че живееш на ръба
Ти изгубилият се в липи сега*

*Të bëhet
Se jeton më në fund
Ti i harruar tashmë nën bli*

*Гласът е изкуство
Този който го използва после си дели и загубата.*

*Zari është art
Ai që e hedh ndan edhe humbjen.⁶⁷*

Литературната комуникация на Али Подримя с читателите се осъществява чрез дълбоката семантика на думите, която носи художествена и езикова стойност, а също нови поетични символи. Тази особена комуникационна линия поетът демонстрира от първите си творби, заради което критиката го определя като поет, създал чрез символите специфични смислови полета, които не са използвани по-рано, като символа на кулата⁶⁸ и символа на моста⁶⁹. Освен символите литературната критика в Косово оценява поетичната самобитност чрез бунта срещу мълчанието, а също чрез искането за свобода на мисълта и словото "никой не може да попречи на човек да мисли, може само да му попречи да говори".⁷⁰ По-късно, в края на 80-те години и в началото на 90-те, в Косово се увеличава сръбският натиск към албанското население и свободният изказ става почти невъзможен, което пък дава поле на поезията да се превърне в начин на изразяване на недоволство:

*И напразно гласът ми ехти през стени разбити Dhe kot zëri im porrohet mureve të çara
От дупката излиза мишка и без капка черен срам Nga vrima del miu dhe pa fije turpi i ziu
Танцува върху крака ми проснат в ковчега Kërcen mbi këmbën time të shtrirë në arkivol
След това върху закованата ми ръка Pasatj mbi dorën time të gozhduar
Най-спокойно се катери към главата Ngjitet kah kohai me e qethur*

⁶⁷ Poezia Zari

⁶⁸ Кула тук е в смисъла на традиционната албанска къща в планинските райони.

⁶⁹ Sabi Hamiti, Letërsia Bashkëkohore, Sh.B. Faik Konica, Prishtinë, 2002 fq.179-182

⁷⁰ Sabi Hamiti, Letërsia Bashkëkohore, Sh.B. Faik Konica, Prishtinë, 2002 fq. 183

И ужасяващо гризе на писъците в гората

Dhe grimcon tmershëm në pyllin e lebetitjeve⁷¹

Стихотворенията от стихосбирката "Зар" отразяват как по време на писането у поета сякаш се създава психологически шок от драматично събитие, за което пример е стихотворението със заглавие "Интермецо":

Когато няма начало

Fillim kur s`ka

Не ще да има и свършек

S`do ketë as mbarim

Въпреки това си пазете главите

Sidoqoftë kurseni kokat

Проблясва сабятa

Vezullon shpata⁷²

Стихосбирката "Зар" е структурирана в пет части: 1. Спомен за майка ми и луната 2. Утринна песен 3. Слънцето изгрява от запад 4. Езикът на гълъбите 5. Издигане към върха, а също едно стихотворение под формата на епиграма, което е вплетено в целия контекст на творбата и се издига над възприемането на двете естетически категории на красивото и грозното, които предлага животът, като показва, че нито една не предлага алтернативните възможности на другата:

Съществуват два пътя в живота

Dy udhë ekzistojnë në jetë

Единият води до двора

Njëra shpie në kopsht

А другият до нужника води

Në nevojtoe tjetra

В двора пълзят змии

Në kopsht lëviz gjarpëri

А в нужника черни води

Uji I zin ë nevojtoe

Умни ми приятелю ти

E ti miku im i urtë

Избери в кой от тях ще нагазиш

Zgjidh cilës të shkelësh⁷³

„На опашката на враната”

Късен ден, Голямата вода, Защо не мога да си затворя очите и На опашката на свраката са наименованията на отделните части на втората голяма публикация в края на ХХ в., издадена от Али Подримя. Сред основните характеристики е вече познатият бунтарски език, който изразява вътрешния кипеж и непримиримост на автора. Непрекланянето пред политическата система и отражението на вътрешното противопоставяне са в основата на историческата и национална тематика, с която се отличава целия цикъл. Историческата тематика е широко третирана не само от този автор, но неговата заслуга в това как важните събития от албанската история като Призренската лига или Независимостта на Албания се опоелизират заедно, в едно. Именно затова авторът смесва и топонимите Косово, Вльора, Призрен, Корча, Гякова, Додона, Охрид и

⁷¹ Ali Podrimja, Vepra 4 (Zari), ASHAK, Prishtinë, 2013, fq.224

⁷² Пак там, с.230

⁷³ Ali Podrimja, Vepra 4 (Zari), ASHAK, Prishtinë, 2013, f.209

Чамрия като географски понятия, свързани с общата по-далечна история не неговия народ:

Безкрайните алеи на Корча *Aleve të pafund të Korçës*
Са сякаш забравените алеи на Илирия *Si aleve të harruara të ilirisë*
Как ми се яви картата на моите загуби *ç`mçu shfaq harta e humbjeve tç mia*

Жалният плач на една самотна флейта *Vaji i thekshëm i një flaute të vetmuar*
Там в сянката на Оракула от Додона *Aty në hijen e Orakullit të Dodonës*
Разчупва на хилядолетните покриви тишината *Thyen heshtjen e çative mijëvjeçare*
И в дланта на мрака простряна *E në shuplakë e shtrirë të territ*
Капеха звезди *Pikëlonin yje*
От невидимите небеса *Nga qiejt e padukshëm*

Нито звезди от Косово *Yje Kosove*
Нито от Чамрия звезди *As Çamërie*
Не бяха те *Nuk ishin ata*

А бяха виковете на една нажалена флейта *Po klithma të një flaute trishtuese*
Която будеше моите алеи на Корча *Që më zgjonte aleve të Korçës*
Върху картата на загубите ми *Mbi hartën e humbjeve të mia*

По челото ми пламък *Mbi ballin tim flakë*
Бриз от Охрид *Fllad i Ohrisë*
Божествена ръка *Dorç perëndie⁷⁴*

Националната гордост се изразява просто с тези топоними, не е нужно повече, за да бъде разбран, като тя прелива в болката от чуждите нашествия и владчества, довели до разпокъсване на албанците в четири съвременни държави. Като цяло стихосбирката не привнася нова тематика или различна структура в сравнение с предишната, а по-скоро звучи като ней-но продължение, особено при актуалната тематика от тежкото ежедневие на социалния живот. Стихосбирката "На опашката на враната" следва нишката на националното освобождение, защита на отечеството, съпротива и непреклонност, които са водещи в цялостния културен, литературен и политически живот във всички части на страната. Тенденцията за увековечаване на времето в стихове разширява основната литературна функция на произведенията и ги поставя също в служба на историята. Универсалните теми в този цикъл остават второстепенни, тъй като ударението е поставено върху големите социални и национални явление, като поезията е придобива окраската на исторически дискурс.

⁷⁴ Ali Podrimja, Vepra 5 (Në bishtë të sorrës, Zari), ASHAK, Prishtinë, 2013, f.45

"Усмивка в кафез"

Произведението е озаглавено с известното устойчиво метафорично сравнение в албанския език, което е от литературен произход "Усмивка (като) в клетка" (*Buzëqeshja (si) në kafaz*). Двете думи заедно *усмивка* и *кафез* отразяват липсата на свобода. Сама по себе си думата *усмивка* отразява чувството на удоволствие, удовлетворение и щастие, докато *клетка* е синоним на изолацията, откъдето е взела и новия си поетичен смисъл. Прочетена в исторически контекст усмивката символизира свободата, а кафезът робството, което за косоварите е отражение на тяхната реалност през '90-те, подразбираща поробена свобода. "Усмивка в клетка" идва като поезия на парадоксите, израз на постмодернисткия дух, като извежда на преден план семантични полета, противопоставящи се едно на друго. Подобна изразност като заглавие на уводното стихотворение предупреждава читателя, че в книгата ще намери невероятни ситуации и учудващи явления, съответстващи за парадоксите на живота през това десетилетие.

Доказателство за необикновения начин на комуникация ни предоставя и заглавието "В едно мазе на ХХ век" (*Në një bodrum të shekullit njëzet*), което води до първото стъписване. Мазето като литературен символ обикновено изразява подтиснато индивидуално душевно състояние, безперспективно и депресивно. В дадения случай чрез чувствата на индивида се изразява и състоянието на целия народ. Стихотворението носи и контраста на ХХ век – от една страна съвършенството на личния и колективен живот в определени общества, а от друга страна смело вдига завесата за скритата истина на мрачния живот, който водят хората в Косово, който обаче се пази като тайна от голямата част европейци, независимо, че Косово е толкова близо до тях:

*Някъде по средните етажи съседът ми щом ме види отваря
Вратата и започва да почиства студеното оръжие и потърква
И се смее с един особен смях който най-малко
Прилича на смеха на човека Това го прави всеки ден
Но аз знам това смъртоносно оръжие кой му го е дал
И в коя чета от убийци ще се подреди
Само че не зная дали бедният той знае че и аз имам право
Да живея Пиша този текст за да докажа че аз
Живея в една страна на име Косово където нито децата
Нито възрастните знаят кога е Коледа Нова година
Или някой национален празник*

*Diku në katin e mesëm fqinji im sa më sheh hap
Derën dhe nis ta pastrojë armën e ftohtë e fshin
Dhe buzëqesh me një një zë të veçantë që më së paku i
Ngjanë gazit të njeriut Kështu vepron gati çdo ditë*

*Por unë e di kush ia ka dhënë atë armë vdekjeprurëse
Dhe të cilën çetë varasësh do të rreshtohet
Vetëm nuk di a e di i gjori se edhe unë kam të drejtë
Të jetoj Shkruaj këtë tekst të dëshmoj se unë
rroj në një vend me emëin Kosova ku fëmijët as të
Rriturit nuk dinë kur janë Kërshëndellat Viti i Ri
apo ndonjë festë kombëtare.*

В първите стихове на поемата разбираме как символиката на мазето описва затвореност и взривоопасна ситуация. Ироничният смях на съседа хвърля светлина върху обществената неравнопоставеност и крайното отричане на правата на едната страна за сметка на увеличаване на силата на другата. В трите последни стиха, цитирани по-горе, а също в тези, които ще последват съпроводената със скрита ирония поезия се превръща в доказателство за реалността, неправдите и за войната, която е почти на ръба:

По точките на гръбнака изписвам и чета звездите преди *Në kokërr të shpinës shkruaj dhe lexj yjet*
para
Да угаснат в едно мазе на двадесети век когато *Se të fikën në një bodrum të shekullit njëzet kur*
Приключва и обединението на дресирана Европа *Po merr fund edhe bashkimi i Evropës së dresuar*
Може би е по-добре е да действам така отколкото да *Ndoshta më mirë është të veproj kështu se sa*

По-нататък иронията се обостря и прелива в сарказъм на художествено ниво, в резултат от гнева на поета от безразличието на великите сили в Европа към тези явления:

Се спускам измежду страшилицата заели се да *Zbres në mes të gogolëvë të cilët kanë zënë t'ia*
Изгорят опашката на Европа *Djegin bishtin Evropës*
Ох Европа *Oh Evropë*
Как се чувстваш *Si po dukesh*
Без опашка *Pa bisht⁷⁵*

Метафората като художествен образ в заглавието става и водещ образ в цялото произведение, като се комбинира с авторски изрази, използвани във функцията на структурирането на основната идея. Стихотворенията *Химн на радостта*, *Ледените хора*, *Мъртвите читатели*, *Белият кораб*, са съчетания, които комбинирани с иронията на автора създават парадокси и на първо четене звучат нелогично с противоречивата образност, но всъщност се стремят да достигнат естетически ефект, което е и една от задачите на поезията. Като пример ще разгледаме парадоксалната ситуация в строфите на "Химн на радостта":

⁷⁵ Ali Podrimja, *Vepra 5 (Buzëqeshja në kafaz)*, ASHAK, Prishtinë, 2013, f.59

Дори когато нямаш хляб
Дори когато училището ти с катинар затварят
Дори когато свецената ти книга изгори

-Смей се братко
Дори когато те обиждат
Дори когато те преследват
Дори когато публично те бият
-Смей се братко
Дори когато не знаеш къде да се денеш
Дори когато те убиват
Дори когато пред гроба се изправиш
-Смей се братко
И се убеди веднъж о мите мой
Имаш работа със смъртни
И най-силното ти оръжие
Е радостта
Ха ха хааа
Слава на лудостта

Edhe kur nuk ke bukë
Edhe kurr ia vejnë drynon Shkollës sate
Edhe kur djegin librin tëndë të shenjtë
-Qeshu vëlla
Edhe kur të shajnë
Edhe kur të ndjekin
Edhe kur të rrahin publikisht
-Qeshu vëlla
Edhe kur ske nga t'ia mbash
Edhe kur të vrasin
Edhe kur del te varret
-Qeshu vëlla
Dhe bindu një herë o miti im
Me vdektarë ke punë
Dhe arma jote më e fortë
Është gazi
Ha ha haaa
Lavdi marrëzisë⁷⁶

Прочетени в политически и обществен контекст и четирите глави на "Усмивка в кафез" носят въздействието на драматичните събития на извънлитературния живот, белязани от отричане, бунт, протест, миграция, насилие, изключване и т.н. С цел да представим още по-ясно същността на стихотворенията, ще споменем и заглавията на отделните части, които пресъздават главната тема и дават идея за стила. Поетът е нарекъл отделните части чрез избрани фрази, характеризиращи житейските ситуации: *Тук накрая на света, Навий часовника въпреки всичко, Там където полетът замръзва, Когато се събудихме.*

„Остров Албания”

Сборникът "Остров Албания" чрез заглавието си обединява два символа: *Албания и остров*, с което подразбира политическата изолация и липсата на свобода като цяло⁷⁷. Повечето от написаните произведения са от 1997 г., която бележи дълбоки кризисни ситуации и в двата поетически центрове – Албания и Косово, отразени в редица стихотворения, сред които стихотворението със същото заглавие:

*Тук накрая на съня
Вода и вода и пак вода*

*Këtu në fund të ëndërrës,
Ujë e ujë e ujë*

⁷⁶Пак там, с. 90

⁷⁷Nysret Krasniqi, *Letërsia e Kosovës 1953-200*, 99 AIKD, Prishtinë 2016, fq. 470

*Една земя изгорена
От Бога забравена и робиня на себе си сама*

*Një tokë e djegur
Nga Zoti braktisur dhe Robi i vet*⁷⁸

Това означава, че съдбата на албанския народ в цялост съдържа една особена връзка помежду отделните му части, която е самотата. Мечтаното отечество е изоставен остров, без живот, където човек се върти на едно място в застои. В същия контекст е и стихотворението "Битката за Косово", построено върху военен сюжет, чиито единствен мотив обаче е смъртта. Поетическият език е директен, без да се скрива в символи, за да разкаже реалния живот:

*Отварям очи
И не мога да не се стресна
От сянката на смъртта
Която, гледай ти, ми е закрила Кулата*

*Har syrin
Dhe nuk mundem pa këlithur
Hija e vdekjes
Ma paska mbuluar Kullën*⁷⁹

Сянката на смъртта е известен архетипен модел, който известява печалния краен резултат, но е съчетан с усилията за защита на дома – *кулата*, която е част от съпротивата.

"Остров Албания" е структурирана еднакво с предишните стихосбирки, като е разделена на части със заглавия, всяка от които се предшества от кратка епиграма. В дадения случай тя се нарича "Знак" (*Shenja*) и подразбира заветната цел и пътя до нея. Заглавията на отделните глави са също пълни със смисъл: *Остров Албания, Протестът на рокера от земята на орлите, Мистериозната планина, Да започнеш стихотворение във време на тъга, Там където вече не е.*

В заключение, поезията публикувана през това десетилетие е продукт на вдъхновението от реалността, от времето в което живее поетът, реализирана чрез актуалната тематика, чрез историческия дискурс, свързани с основните човешки безпокойства. Образните средства в поезията на Подримя през това десетилетие са метафората, след нея ирония, сравнение, алетерация, гротеска и парадокс, който внася усещане за постмодернизма, представителен като цяло за края на ХХ век.

Мнението на критиците за поезията на Али Подримя е високо, като е определян за поет, който "създава своя въображаем литературен свят, за да се самореализира и да живее така, както би желал."⁸⁰ Един от неговите стихове е станал крилата фраза с патриотичен нюанс, алюдираща към Кануна и кръвната мъст, която често се цитира в литературен контекст, но и извън него: *Косово е моята кръв, за която не може да се даде прошка.*

⁷⁸ Ali Podrimja, Vepra 5 (Ishulli Albania), ASHAK, Prishtinë, 2013, f.170

⁷⁹ Пак там, с.173

⁸⁰ Пак там, с.278

Така този израз остава като негов литературен подпис и до наши дни и се възприема в синтезиран вид като форма на настойчивост и решителност по националния въпрос.⁸¹

Освен поезия Пордимя в своята кариера пише и в други жанрова като есе и разказ, но остава най-популярен със стиховете си. Подримя е познат и в превод на много чужди езици, включително на български, и е сред представителните за Косово автори.⁸²

3.3. Азем Шкрели

Азем Шкрели⁸³ започва поетичната си кариера със стихосбирката "Капчици" (*Bulzat*), издадено през 1960 г. продължава с "Ангелите на пътя" (*Engjujt e rrugëve*, 1963), "Знам една дума от камък" (*E di një fjalë prej guri*, 1969), "От библията на мълчанието" (*Nga bibla e heshtjes*, 1975), Покръстване на думата (*Pagëzimi i fjalës*, 1981), "Песента на бухала" (*Kënga e hutinit*, 1986) а също трите стихосбирки от 90-те години "Ношта на папагалите", (1990); "Дъждовна лирика" (1994) и "Птици и дървета" (1997).

„Ношта на папагалите”

Това е първото произведение на това продуктивно за автора десетилетие, както може да се прецени от общия списък на творбите му. Структурата е съставена от пет части със заглавия: *Трета книга на мълчанието*, *Лирика за камъни*, *Копривено семе*, *Тук е човекът*, *Пергамент*. Общо съдържа 80 стихотворения, свободно структурирани със специфичен образен език, чувствителни към всяка дума и централната фигура. Тематиката е местна и отразява началото на промените в политически и културен план в Косово.

Структура и поетически функции на стихотворенията на Азем Шкрели

Ако едно произведение е лишено от естетическа функция, то може да принадлежи към всяка друга категория, освен литературата, смятат Пражките структуралисти⁸⁴. Погледната през тази призма, стихосбирката "Ношта на папагалите" много лесно може да се категоризира към книгите, чиято основна функция е естетическата. Образният език на Азем Шкрели е обработен и внимателно използван. Специфичните изразни средства, които го идентифицират са продукт от възприемането на културното наследство и стандартните концепции на косовското общество, често пряко произтичащи от народната философия и мъдрост.

⁸¹ Basri Çapriqi. "Ali Podrimja - pjesnik velikih stilskih otklona". Sarajevske Sveske 08-09:203208.

<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=217507>

⁸² Poezia e Ali Podrimjes është përkthyer në rreth pesëmbëdhjetë gjuhë të botës, shih:

[https://www.ashak.org/repository/docs/Vepra_I_\(adobe\)_156969.pdf](https://www.ashak.org/repository/docs/Vepra_I_(adobe)_156969.pdf), fq. 184-185

⁸³ Азем Шкрели е роден в Ругова, окръг Печ (Пея), през 1938 г. Завършва средно училище в Прищина, където следва в университета по специалност "Албански език и литература". Той е дългогодишен председател на Съюза на писателите на Косово, директор на областния театър в Прищина и основател на Kosova Film. Умира през 1997 г.

⁸⁴ Agim Vinca, Metodot letrare, Libri Shkollor, Prishtinë 2016, fq. 116-117

Образите на родината са тези, които изграждат естетическата стойност на стихосбирката "Нощта на Папагалите". Районът на Ругова е известен с духовните традиции и изиграва важна роля при формирането на поета и по-нататъшното му определяне като поет на мъдростта и сладкостта. Ругова оставя у поета любовта към географските символи на зоната, сред които *планината* и *камъка*, станали за поета основни метафори с най-честа употреба. Планината и камъкът са ключови за опознаване на концептуалната метафора, идентифицираща Шкрели. Планината може да има много значения в зависимост от контекста, в който се използва, но в настоящия контекст и стихосбирка е като пожелание за дълголетие, а също символ на трудностите и препятствията. Камъкът от своя страна е свързан със съпротивата и търпението, част от националната тема в кризисното за отечеството време.

*Вие живеете като планините
И планината здраве да ви дава*

*Ju rroni sa malet
Dhe mali shëndet t`u ketë*⁸⁵

В стиховете със заглавие "*Наздравица за идната година*" планината е символ на дълголетие, вдъхновен от автохтонното фразеологично пожелание "Да живееш колкото планините" (*Rrofsh sa malet*), което се използва в празнични за хората моменти. Имено вдъхновена от народната мъдрост, фразата "вие да живеете колкото планините" се среща като част от поетическия ред.

Типичната албанска бяла шапка - *плис*, автохтонен символ на албанците, като елемент, наследен от поколения, се определя също като предпочитан образ на поета в рамките на националната тема:

*Тук беше човекът това място бе неговото си
Плиса свой носеше той отгоре на главата*

*Këtu ishte njeriut ky vend ishte vendi i tij
Kokës së vet ia kishte plisin e vet përmbi*⁸⁶

Първият стих показва, че в днешната родина на поета са живели много поколения преди това, че там е имало хора. Вторият стих, чрез традиционната шапка показва колко поколения са погребани на тази земя, като се спира на вековните традиции и мястото на рода. Автохтонността е важна за поезията на Азем Шкрели, поради връзката му с родното място, а също, тъй като в литературата и изкуството универсалното не може да бъде достигнато без местното и националното. Според него, ако поетът не се представи пред публиката с истинското си лице, а е облякъл чужда кожа, било то на французин, англичанин или друга народност, тогава би й бил скучен, защото от думите му "няма да се носи дъха на тази земя"⁸⁷.

⁸⁵ Azem Shkreli, *Nata e Pagajve*, Rilindja, Prishtinë 2006, fq. 103

⁸⁶ Пак там, с. 162

⁸⁷ Agim Vinca, *Orët e poezise*, AAB Riinvest, Prishtinë 2010, fq. 249

Начинът на построяване на изреченията, поетическият синтаксис, включително думите и звуците, са ключови елементи за изграждане на естетическите ценности на литературната творба. Спрямо останалите елементи, само думата има особена роля и тежест, като вземем предвид мястото ѝ сред тях. Ако не съществува думата, няма да има поезия. Чувствата, емоциите и идеите не биха могли да се изразят. Именно затова поетът чрез *думата* припомня възможностите за многозначността на поезията. Нека разгледаме три стихотворения с три значения, които произтичат от основния образ – *словото*:

1. Свързана с останалите образи на родината като главна метафора, думата се свързва с нея:

*Отново при този добър камък
И стоя дърен по илирийски аз и думата*

*Përsëri te ky gur i mirë,
Dhe ilirisht i lashtë rri unë rri fjala*⁸⁸

Основното послание за публиката сега се носи от *камъка* като символ на автохтонност и оцеляване (*по илирийски дърен*). Поетът и думата предават невъзможността да се предадат устните свидетелства за древния характер на топонимите в Ругова (*добър камък*).

2. В горните стихове креативната сила на думата е нефункционална (словото стои=не говори), докато в следващите стихове думата липсва и в резултат на това се създава стихотворението "Събитие", първото от частта "Пергамент".⁸⁹ Не е случайно, че именно с това стихотворение започва цялата глава, тъй като се развива в линеен семантичен контекст със заглавието "Пергамент":

*Трябвало е да се каже нещо
Тъй студено и храбро
Както се загива когато няма вече нищо за казване
На никого когато вече думите се свършат
Целите кръв и вода са посърнели
Погледите са мили непременно
Да се каже нещо ясно и без*

*Është dashur të thuhet diç
Njashthu e ftohtë dhe trime
Siç vdiset kur s`kemi më ç`t`i themi
Askujt kur ka rrjedhur nga fjala
Gjithë gjaku e uji kanë ngelur fyshkë
Shikimet është dashur patjetër
Të thuhet diç e qartë e pa*⁹⁰

Отсъствието на словото означава, че липсва връзката с древността. Прекъсването на връзката с миналото на Балканския полуостров в резултат на различни фактори е засвидетелствано именно от това, че нищо не е казано. В областта на журналистиката от

⁸⁸Azem Shkreli, Nata e Pagajve, Rilindja, Prishtinë 2006, fq. 115

⁸⁹ Според Оксфордския речник думата *пергамент* е свързана с древния град Пергамум в Азия.

⁹⁰Azem Shkreli, Nata e Pagajve, Rilindja, Prishtinë 2006, fq. 115

XIX век е известно клишето за Косово, което го описва като "загубеното сърце на Балканите"⁹¹.

*Стоим и мерим с педи края на деня
Говорим с пръсти пием шафран оздравяваме*

*Rrinë e masim me pëllëmbë fundin e ditës
Flasim me gishta pijmë shafran sheroheми*⁹²

„Дъждовна лирика”

"Дъждовна лирика" е поезия през сълзи, чрез която Азем Шкрели отразява настоящето на това крехко и несигурно десетилетие. Творбите съдържат нови изрази и думи, които са нетипични за досегашното творчество на поета. В предидущите си стихосбирки Азем Шкрели използва умерено изразните средства – местни изрази, природни описания и мъдростта на родния край, като словото и мълчанието в постоянен контраст за сред основните поетични ориентири.⁹³ "Дъждовна лирика" (оценявана като книгата на авторовия плач⁹⁴), променя в известен смисъл начина на писане. От мълчанието творецът се прехвърля към възмущението и протеста, под влиянието на външните фактори, които не му дават покой. Променят се и семантичните образни центрове на творбите – *словото, камъкът, кулата* и др.⁹⁵ Новите смислови полета са *мак, кръв, черен* и те определят дълбочинното съдържание. Мълчанието, като израз на мъдрост⁹⁶, което характеризира поета досега, също присъства, но вече е израз на отчаянието, тъй като поетът не може да каже нищо, което да не е съпроводено от сълзи. Тази душевна промяна на поета е и следствие от драматичните промени в обществения ред, вследствие от дискриминацията и насилието:

*Да не ни е писано някъде по пергаментите
Да е това точно веднъж когато слънцето разцъфва
Над нашите глави веднъж на хиляди години
Да слязат боговете на земята и да видят
Как умира живо и живее мъртво смето
На илирийското цвете всеки път в стомаха на вълчиците
Прашецът дъвен като белите коси от несправедливостите
Младите момче след момче преброждат
Собствените кости самоотречени Косово с Косово*

⁹¹Noel Malclom, Kosova një histori e shkurtër, Koha, Prishtinë 2011, fq.35-82

⁹²Azem Shkreli, Nata e Pagajve, Rilindja, Prishtinë 2006, fq. 169

⁹³Sabri Hamiti, Letërsia Bashkëkohore, Shtëpia Botuese Faik Konica, Prishtinë 2002, fq. 148

⁹⁴Sabri Hamiti, Letërsia Bashkëkohore, Shtëpia Botuese Faik Konica, Prishtinë 2002, fq. 442

⁹⁵Agim Vinca, Orët e Poezisë, AAB Riinvest, Prishtinë 2010, fq.239-254

⁹⁶Sabri Hamiti, Letërsia Bashkëkohore, Shtëpia Botuese Faik Konica, Prishtinë 2002, fq. 131

*Където както казва една героическа песен на Фища
„Силно грее само едно слънце и малко сгрява“
Албанските птици по този балкански буен вятър
Към боговете тръгна смъртоносната вихрушка...*

*Mos na qoftë e shkruar kun ë pergamenë
Të jetë kjo njajo herë kur celet qielli
Mbi kokë tonën një herë në nëmij vite
Të zbresin perënditë në tokë e të shohin
Si i vdes gjallë e i gjallon vdekur fara
Bimës ilire gjithëher në bark ulkonjash
Theku i lashtë si thinjet padrejtësive
Të reja, djalë pas djali tek përshkohet
Ashtit të vet zbiruar Kosovë me Kosovë
Ku, sic thotë një këngë kreshnike a Fishta
“Fort po ndrit njaj diell e pak po nxen”
Zogjët e shqipës nën këtë rribë Ballkani
Kah përëditë po shkul fërtyma e mortshme...⁹⁷*

Въз основа на структурния анализ на стихотворенията от сборката "Дъждовна лирика" наблюдаваме, че поетът следва предишните си модели на писане, които са добре обработени. Забелязваме метричната организация. От 95 стихотворения в книгата, 74 са в бели стихове, избягвайки метриката по строфи, така че да се следва естественият ход на думите в синтактични единици. Предпочитанието към белия неримуван стих не означава, че изцяло е избегната метриката и римата, само че това е направено по-дискретно и без да привлича вниманието на читателя, както преди. Освен стихосложението, структуралистите разглеждат и други важни елементи като поетически синтаксис, които в този цикъл са добре организирани естетически и запазени от неконтролирани емоции.

"Дъждовна лирика" е книга, която може да се чете в историческия и културен контекст на Косово в периода 1990-1999 г., което означава, че структурният анализ не е достатъчен сам по себе си, за да се възприеме правилно цикълът. Връзката с новите исторически събития и с общественото състояние като цяло е отразена в естетически план чрез образи, които изразяват насилие, разруха, ужас, включително и самото заглавие "Дъждовна лирика". Силните мотиви от обществения живот водят до "убийството на лириката":⁹⁸

⁹⁷Azem Shkreli, *Lirikë në shi*, Rilindja, Prishtinë 2006, fq. 211

⁹⁸Nysret Krasniqi "Letërsia e Kosovës 1953-2000", 99 AIKD, Prishtinë, 2016, fq 441

*Всичко си беше каквото бе винаги
И си тежеше на мястото
Дума на думата, цвете на реката, шарка на шарките
Някой пожела да промени
Красивата лудост на нещата
Падна се на лириката, им казахме*

*Gjithcka ishte si gjithmonë
Dhe i kishte hije
Fjala fjalës, luli lumit, lia lies
Dikush deshi ta kthente ndryshe
Cmendurinë e bukur të gjërave
I ra të ja lirikës, u thamë*

Стихотворението "Лирика" е продукт на авторските чувства, предизвикани от историята и външния свят. Подобни мотиви създават усещане за безнадеждност, когато пише за съдбата на албанците, принудени да напуснат родината:

*Времето на две се разцепва, часът тъжен стои
Върху главата с голямата брадва
Парежите тела на жените, отдавна крехки
Клетви на майките, чакайте ни
Нека цветятата на децата пораснат, нека жаждата отнеме
Птицата и гласа и солта ни,
Само пътищата да стареят, нека косите ѝ белеят
На нашата идея, а не на завръщането
Черни пътища, дълга змия, изяде ни,
Придружи ни отвъд забравата*

*Koha në dysh po këputet, orë e trishtë po rri,
Mbi kokë me sopatë të madhe
Trupat të avullt të grave, motmote të njohma
Ofshe të nënave, na pritni
Le të rriten bimët e fëmijët, etja le ta marrë
Zogun e zërin e krypën
Vetëm udhët le të plaken, lë ti zbardhet floku
nisjes sonë, jo kthimit
Udhë e zesa, gjarpër i gjatë, na hëngre
Na shpure përtej harrimit⁹⁹*

Брадва над главата, въздишка, потегляне, черен път, дълга змия са елементи, които обозначават напускането на родината против волята и загубването на надеждата на автора за връщането на тези потенциални емигранти. Еднаква доза отчаяние и безсилие с цел промяна на болезнената съдба на албанците се наблюдава и в други стихотворения от книгата като "Насилие", "Псалм за Косово", "Дъждовна лирика", "Лирика за свободата", "Свободна хроника", "Мотив за Косово", "Доклад от Юга" и др. Всички тези

⁹⁹Azem Shkreli, *Lirikë në shi*, Rilindja, Prishtinë 2006, fq. 201

стихотворения осъществяват връзката между душевния свят на поета и колективното социално съзнание, което се превръща в индивидуално чрез поетизиране на страдащи хора от различните поколения:

*Зави една цигара
Преживя първата война и втората*

*Drodhi një duahn
Vjetëroi luftën e parë dhe të dytën*

*Зави още една
Третата броеше на пръсти внуците му*

*Drodhi një tjetër
E treat ia numëronte me gjisht nipat*

*Върху главата му
Скрежта на мисълта му изгаряше*

*Mbi kokë të tij
Po digjej mendimit bryma¹⁰⁰*

Чрез този езиков портрет се проявява и характерът на много преживелия човек – мълчалив и сдържан – това е традиционният мъж в напреднала възраст. Традиционният мъж се характеризира чрез типичното свиване на цигарата, познато като естествения начин за пушене и разговор сред мъжете. Тази национална окраска прави връзката на поезията с автохтонността, с безпокойството на другия, което става и тревога на самия поет от този район. Подобна връзка прави по-достоверни оценките на критиката, които отбелязват, че поезията трябва да съхранява окраските и автохтонния характер.¹⁰¹

Извън родното място поетът се насочва и по-дълбоко към корените на своя народ, като търси в диахрония албанската идентичност чрез съществуващите елементи от различни времена:

*В началото бяха птиците, реките, илирите
Ядяха и работеха по техен си начин земята
Раждаха се и умираха свободно, по илирийски*

*След това дойдоха на талази от запада,
Търсеха илирийска вода, илирийска земя,
Казаха им: Че вашите камъни, хляб и земя златни са*

*След това дойдоха на талази от изтока
Търсеха илирийска земя, небе и вода
Казаха им: Имали сте красиви песни и глави*

*Искаха да ги сложат в една могила, искаха
Да им дадат балсама на цветята*

¹⁰⁰ Azem Shkreli, *Lirikë në shi*, Rilindja, Prishtinë 2006, fq. 224

¹⁰¹ Agim Vinca, *Orët e Poezisë*, AAB Riinvest, Prishtinë 2010, fq. 248-250

*Në fillim ishin zogjtë, lumenjtë, ilirët
Hanin ilirisht dhe punonin ilirishtë tokën
Lindnin dhe vdisnin të lirë, lirshëm, ilirisht*

*Pastaj erdhën turrë turrë nga perendimi
Kërkonin tokë ilire, ujë ilir
U thanë: I paskeni të artë gurët, të bukët tokën*

*Pastaj erdhën turrë turrë nga lindja
Kërkonin tokë ilire, qill, uj ilir
U thanë: i paskeni këngët dhe kafkat të bukura*

*Deshën t'i venë në një tumë, deshën
T'u japin balsëmin e luleve¹⁰²*

В подобен поетически дискурс са написани и стихотворенията "Строфи за Вльора", "Стара песен", "Епика", "Необходима песен" и др. Когато ги четем, пред нас се отварят нови дилеми, като например може ли да разглеждаме косовската културна идентичност разделно от албанската идентичност, след като много поколения са наследили един език, традиция и култура.

„Птици и камъни”

"Птици и камъни" е последната стихосбирка на поета за неговото 40-годишно творчество, като тя е издадена след смъртта му от неговото семейство.¹⁰³ Това означава, че тя не е прегледана и редактирана от автора преди публикацията и някои от стихотворенията може да са в недовършена версия. Може би по тази причина и литературната критика не оценява достатъчно високо тази стихосбирка. Според нея на тази книга ѝ липсват мощ на словото при описание на чувствата и ситуациите, а също типичната въздействаща образност от предишните стихосбирки.¹⁰⁴

Въпреки че стихотворенията в известен смисъл са недовършени, можем да намерим сходство с предишната стихосбирка "Дъждовна лирика" в дълбокото отчаяние и лична тъга от трудностите, който преживява албанският народ в Косово. В тази безнадеждна ситуация поетът се връща към своите корени и към изначалната образност – мълчанието, многозначителната липса на слова и още нещо – общуване с приятелите – фиктивни и реални, чрез поезията:

¹⁰² Azem Shkreli, *Lirikë në shi*, Rilindja, Prishtinë 2006, fq. 193

¹⁰³ Nysret Krasniqi "Letërsia e Kosovës 1953-2000", 99 AIKD, Prishtinë, 2016, fq. 443

¹⁰⁴ Пак там

*Тази вечер не пишете поезия ни ред
Нито тишината като мен не описвайте
Запалете един стих като свещ
Огъня на премълчаното почувствайте*

*Mos shkruani sonte poezi
As heshtjen si unë mos e shkruani
Ndizeni një varg si qiri
Dhe zjarrin e së pathënës e vuani*

*Чуйте неказаното как боли
Неочаквано, красиво. Поезия
Не е луната сълза на свещта дори
А е мъх на дъжд и жажда една*

*Dëgjoni si dhemb e pathëna
E beftë, e bukur. Poezi
S'është lot i qiriut as hëna
Është push i një etje dhe shi¹⁰⁵*

Мълчанието, артикулирано с думи, съпровожда цялото творчество на Азем Шкрели от първите му произведения до последното. Слово и мълчание са двете преобладаващи фигури, които са взаимосвързани и именно те привличат вниманието на литературната критика към харизматичната поезия на Шкрели. Следващите два цитата (демонстриращи, че мълчанието не е тихо) са от мненията на литературната критика за стихосбирката "Библия на мълчанието" (1975), която при издаването си събуди много положителни реакции именно поради връзката между словото и мълчанието, които на пръв поглед са противоположни.

- "Мълчанието възниква, вследствие на акумулирания емоционален багаж, тревоги и вдъхновение на поета. Това натрупване е пасивно в началото (мълчание), а по-късно се трансформира в активната си форма чрез поетическия дискурс – словото."¹⁰⁶

- "Мълчанието на твореца не е тихо, това е вътрешно говорене и глас, от който се създава поетичния образ. Мълчанието отразява няколко вътрешни тревожни състояния: вътрешен гняв; тревоги, които не дават на автора да говори; несигурност и недоверие към думите и др."¹⁰⁷

За разлика от първите две стихосбирки от последното десетилетие на ХХ век, в тази книга поетът не спестява думите, иронията и парадокса за поезията, като първоначално отразява старите балкански конфликти, а после се задълбочава върху кризата в Косово, която преживява лично в края на живота си:

*Всеки Олимп
С височината си, Итака с красотата си*

*Secili Olimpin
Më të lartin, Itakën më të bukurën*

*Върху механизмите на Архимед
Тропотът на техните коне в Троя*

*Mbi rrhtë e Arkimedit
Troku i kuajve të tyre të Trojës*

¹⁰⁵ Azem Shkreli, *Lirikë në shi*, Rilindja, Prishtinë 2006, fq. 308

¹⁰⁶ Agim Vinca, *Orët e Poezisë*, AAB Riinvest, Prishtinë 2010, fq.253

¹⁰⁷ Sabri Hamiti, *Letërsia Bashkëkohore*, Shtëpia Botuese Faik Konica, Prishtinë 2002, fq. 132-134

*Втурват се обратно на времената
На Средновековията и умират в Косово*

*Turren prapthi kohëve
Mesjetëve, vdesin në Kosovë*

*Връщат се победителите
С техните глави, набити на кол*

*Kthehen fitimtarë
Me kokën e tyre në shtizë¹⁰⁸*

Двустипшията преобладават в последната стихосбирка и това я отличава по форма от предишните. Този тип структура се характеризира също с римата от затворен тип АА, която добре илюстрират стихотворението "Бележка за епитафия":

*Дойде, светлина да има, ангелски, съвършен
Запали себе си, за да ни освети по-добре*

*Erdhi, dritë pastë, i ëngjëllit, i arrirë
Ndezi vetëvetën të na ndrisë më mirë*

*Ангелите знаят, че дарбите му
Са вещаеци добро и обзети от вдъхновение черно*

*Ëngjëjt e dinë se si dhantinë e tij
Njashtu mirashënjtas e zu frymëzim i zi*

*Би ял книги и на книгите брани
Заглавия, образи, които задушават*

*Do të hante libra dhe librave iu shqyt
Kapituj, imazhe i kërkëlluan përfyt*

*Исторически ползи слушаше наведнъж с часове
Да причастите разнатиа върху метафора*

*Hire të historishme, eni tok me orë
Ta kunëgoni të kryqur mbi një metaforë¹⁰⁹*

Тези два примера са илюстративни, тъй като цяло поетическото творчество на Шкрели е в бели неримувани стихове, макар и много ритмични. Това писане е характерно и за много други съвременни поети, които го наричат поетизиране на обикновената реч. Азем Шкрели е един от най-добрите представители на поетичното писане, следващо разговорния стил. Епитафията като жанр се появява за първи път в последната му стихосбирка и може да го наречем автопосвещение.

3.4. Агим Винца

„Лошо време за поезия“

През последното десетилетие на ХХ век Агим Винца¹¹⁰ публикува само стихосбирката си "Лошо време за поезия", като творческата му дейност на поет датира още от 1972 г. Доминиращата тематика е от актуално естество, поетизира ежедневието и

¹⁰⁸ Azem Shkreli, *Lirikë në shi*, Rilindja, Prishtinë 2006, fq. 297

¹⁰⁹ Пак там, 352.

¹¹⁰ Агим Винца е роден през 1947 г. в с. Велеш, окръг Струга (Македония). Средното училище завършва в Струга, а висше образование завършва през 1970 г. в Прищинския университет, където защитава магистърска и докторска тема. Редовен професор е по съвременна албанска литература във Филологическия факултет на Прищинския университет.

новите явления в резултат от политическите промени за албанците в Косово. Винца, както и останалите поети, се съсредоточава върху подбора на думите, създаването на образи и римуван стих. Елементите на структурата са подчинени пряко на засвидетелстването на историческата и културна реалност на времето, свързани с правата на албанците и запазването на културната идентичност. Заглавието на стихосбирката е заимствано от заглавието на първото стихотворение, което отразява философския размисъл върху настоящето. Освен националната и историческа тематика, някои от стихотворенията са посветени на обичани национални герои и събития от по-далечната история.

Когато търсим специфичните за един поет характеристики, които отличават не само него, но и конкретна част от творчеството в разглеждания период, трябва да отбележим ангажираността през периода 1990-1999 г. към конкретни събития, каквото в случая е убийството на албански войници от Косово по време на изпълнението на военната им повинност в югославската армия. Изследователят Нюсрет Красничи нарича първата част на стихосбирката "Посивели години" като част на баладите, сред които са стиховете, посветени на тези убити войници. А частта "Буря от тамян" и "Изключителен" се смятат за следствие от многото кризи в косовското общество и конкретни драматични ситуации.¹¹¹

*За благо на църквите, манастирите
Би изгорил крилете на перерудите
Би разрушил мравуняците
Би погазил класовете из нивите
Би пресушил гърдите на майките
За благо на светците, иконите*

*Për hir të kishave, manastireve
Do t`i digjte krahët e fluturave
Do t`i prishte çerdhet e milingonave
Do t`i shkilte kallinj të arave
Do t`i shterte gjinjtë e nënave
Për hirë të shenjtërve, ikonave*

Изследователят Красничи обръща внимание и на честният символ на буцата земя *plis*, чрез която се подсилва връзката с традицията. Поезията на Винца се характеризира с метонимичен дискурс, свързан с личните емоции и отношението на автора като човек към специфичните явления в родината.¹¹²

3.5. Абдулах Конушевци

„Състояние на несъществуване”

Стихосбирката на Абдулах Конушевци¹¹³ със заглавие "Състояние на съществуване" отразява архетипа на познатата хамлетовска дилема "да бъдеш или да не

¹¹¹Nysret Krasniqi, *Letërsia e Kosovës 1953-2000*, 99 AIKD, Prishtinë, f.589-590

¹¹²Nysret Krasniqi, *Letërsia e Kosovës 1953-2000*, 99 AIKD, Prishtinë, f.592

¹¹³Абдулах Конушевци е роден през 1958 г. в Прищина. Завършва средно образование в Прищина, а висше в Загребския университет. Работи като журналист във вестниците "Bota e re" и "Rilindja". Умира през 2013 г.

бъдеш". Стихосбирката е съставена от няколко части: *Портрет на Бесиан, Битка с чудовището, Пародия, Ако бях несъществуващ, Бях са-а-а-м.*

В първата част "Портрет на Бесиан" поетическият избор е за комуникация на поета със самия себе си в трето лице, което се доближава до автобиографичната форма.¹¹⁴ Ако самата част бъде разглеждана като стихосбирка с автобиографичен характер чрез портрета на Бесиан, лиричният герой преминава през няколко фази на развитие, които могат да бъдат възприемани като един цялостен живот:

Ранно детство:

*Вкъщи стоеше със самотата си голяма
Излизаше само на път за училище....
Би стоял сам затворен в стая
И книга с ръка не щеше да пипне*

*Me vetminë e vet të madhe rrinte në dhomë
Dilte në rrugë për në shkollë...
Të rrinte i vetëm mbyllur në dhomë
E librin e kishte zët ta prehtë me dorë¹¹⁵*

Младост:

*Заслужава си затвора
Когато пътьом закача момичетата
И госпожите с кучешки повод в ръка
(не го е срам
Да обижда даже и властта)*

*Meriton burgun
Kur rrugës i trazon vajzat
Dhe zonjat me qen për dore
(s`e ka për turp
Ta shajë edhe pushtetin)¹¹⁶*

Зрялост:

*Когато от книгите се измори
Го вода на разходка
И връщам се вкъщи с такси
Пиян на мотика
Струва ми се понякога
Че е благороден човек
Със своите умора и викове
Помни че не знам че е актьор...*

*Kur lodhet mbi libra
E nxjerr në shëti
Me taksii e kthej në shtëpi
Të dehur tapë...
Më bëhët nganjeherë
Se është njeri fisnik
Me përlohdhet klithjet e veta
Kujton se nuk e di që është akto...¹¹⁷*

Самоотричане:

*Бесиан вече не съществува
Има ги само замръзналите очи на едно дете...
Бесиан вече не съществува
Това е само треперец ученик*

*Besiani nuk ekziston më
janë vetëm sytë e ngrirë të një fëmije...
Besiani nuk ekziston më
Është vetëm një fillorist i trembur...*

¹¹⁴Nysret Krasniqi, *Letërsia e Kosovës 1953-2000*, 99 AIKD, Prishtinë, f.677

¹¹⁵Abdullah Konushevcii, *Të qenët të mosqenë*, Rilindja, Prishtinë, 1990, f.9

¹¹⁶Пак там, с.10

¹¹⁷Пак там, с.11

*Бесиан вече не съществува
Това е просто гимназист...
Бесиан вече не съществува
Това е някакъв си млад поет....
Бесиан вече не съществува
Това е просто един студент....*

*Besiani nuk ekziston më
Është vetëm një gjmnazisit...
Besiani nuk ekziston më
Është vetëm një vjershëtor i ri....
Besiani nuk ekziston më
Është vetëm student...¹¹⁸*

Последната фаза, връщане към себе си чрез другия, чрез образа на Бесата (дадената дума като специфична албанска реалия):

*Беса му намира живот
В пространствата непогазени от зверове
С гласа си от ада го извежда...*

*Besa i gjen jetë
Në hapësirat e pashkela nga bisha
Me zënë e saj e nxjerr nga ferri...¹¹⁹*

Ако прочетем тази поезия като житейски цикъл в цитираните стихове, може да проследим житейското развитие и чрез подреждането на стихотворенията по заглавия: *Портрет на Бесиан, Бесиан не е човек, Живот с Бесиан, Смъртите на Бесиан, Бесиан и Бесата*. В стилистически план стихосбирката се характеризира с честата употреба на иронията, която е типична за постмодернизма в глобален аспект. Иронията за постмодернистите е често израз на учудване от абсурдността. При разглеждания автор причина за това може да бъде самото време, в което твори, обществените условия, които са го довели до това да не може да повярва на съществуващата реалност, и парадоксите в истинския живот. Възможно е също да е израз на неговото безсилие да промени това, което не му се вярва, че е истина. Независимо от конкретния подтик, резултатът е постмодернистки похват като леко цинична подигравка към явленията на настоящето. Някои критици определят иронията и парадокса в тази стихосбирка като проява на късен модернизъм или на начален постмодернизъм, а парадоксът се проявява в опитите на лирическият герой да опише себе си в стих.¹²⁰

3.6. Дин Мехмети

Първата стихосбирка на Дин Мехмети е публикувана през 1961 г. и е озаглавена "На крилете на голите планини" (*Në krahët e shkrepave*). Авторът има издадени още 16 стихосбирки след това до 2010 г. Първите бележки на литературната критика за поезията в Косово от периода на '60-'70 г. оценяват "автентичността на средата по отношение на

¹¹⁸Пак там, с. 12

¹¹⁹Пак там, с. 13

¹²⁰Nysret Krasniqi, Letërsia e Kosovës 1953-2000, 99 AIKD, Prishtinë, f.676-677

тематиката и лиричността в поетически аспект".¹²¹ Подобни мнения срещаме и в критиката от последните години, според която "Дин Мехмети внася силния дух на своята среда и природа"¹²². Идентифициращ образ от тази среда, който присъства от първите му произведения до тези от последното десетилетие на ХХ век, е типичната къща – кула, която е архитектурен и културен символ на района на Дукагини, а също и духовно лого на поета. С *кулата* е свързана любовта, страданието, саможертвата, търпението, противопоставянето и оцеляването, както и цялата еволюция на семействата от Дукагини в диахронен план:

*Сама тя в планинския циклон стои
Кулата стара с стени разбутани
В нея съм израснал като дете с приказки
Носейки я в сърцето из поля и ниви*

*E vetmuar në ciklon të malit rri
Kulla e vjetër me mure të çara
Në të jam rreshkur me përralla si fëmijë
Duke e mbajtur në zemër nëpër fusha e ara*

*Сега в нея никој не живее,
Нейните деца скитат по света,
Но в сънищата им тя зеленее,
На пълното сърце горяща в мъката*

*Tashti në të askush s`banon
Fëmijët e sajë kanë tretur nëpër botë
Por në ëndrrat e tyre ajo jeton
E djegur në mall në zemër e plotë*

*Но чувам аз сега нещо да ехти,
Струва ми се, че тя се срутва всеки ден,
Струва ми се, че вечер креци и призори,
Спасете ме! Живях в мрака, имах сноп лъчи*

*Po unë tashti dëgjojë një oshtimë
Me duket se shembet për çdo ditë
Më duket se klithë në mbrëmje e pa gdhirë
Shpëtomëni! Jetova në terr pata pakëzditë²⁸*

Дори след повече от трийсет години творчество, поетът не се разделя с географската и културна среда на своя край, с автентичните части на пейзажа и строителството. Друг елемент също са музикалните инструменти и традиционния разговорен стил, които отбелязахме и в поезията на Азем Шкрели.

Характеристиката на жителите поетът извежда чрез образите на любимите си хора, например бащата, който чрез външния си вид въплъщава мъжкия образ, и начина на обличане:

*Носеше бял плис на главата
В скута пък – чифтели
И пушка окачил на приведеното тяло*

*Mbante plis të bardhë në kokë
Në prehër një çifteli
Një pushkë var në baski¹²³*

¹²¹ Ibrahim Rugova, Refuzimi Estetik, Sh.B Faik Konica, Prishtinë, 2005, fq. 184

¹²² Nysret Krasniqi, Letërsia e Kosovës 1953-200, 99 AIKD, Prishtinë 2016, fq.53

¹²³ Din Mehmeti, "Vepra letrare 3", Drenusha, Prishtinë 2009, poezia "Portreti i babait", fq 178

Цитираните стихове от произведението "Портрет на баща ми" носят албанската културна идентичност. Шапката, чифтелията (лютня) и пушката са типични символи, описващи планинеца като носител на традиционни ценности с облеклото и традициите си. Мъдър и смел човек, готов да реагира моментално на всяка създадена ситуация. Срез визуалния образ типичната бяла шапка идентифицира планинеца, чифтелията в скута показва културния елемент, а пушката на стената загатва за смелостта, съпротивата и защитата от всички заплахи срещу семейството и родината. Песента, храбростта и силата при самозащита исторически още от юнашкия епос са ценни качества на мъжкия характер. Те обясняват и философията на живота за планинците: с пушката защитаваш рода, с песента обезсмъртаваш историята.

Традиционният жител на Дукагини не е нова фигура за последното десетилетие на ХХ век в творчеството на Дин Мехмети. Обитателят на високите и оголени планини, планинецът, жителят на Дукагини, това са постоянно появяващи се образи в творчеството, чрез което той представя и темперамента, биографията, душевната и обществена драма, трагичните моменти в живота, но също и гордостта като идентификационен белег".¹²⁴ Трагичният период за жителите на Дукагини започва точно в началото на '90-те години, когато управляващият режим изостря напрежението в района. Тези действия карат поета да реагира в защита на човешките права чрез мощта на поезията, като изразява ясни идеи и призови за самозащита:

*Поете превърни глаголите в казарма
В името на живота
Отърси се от самотата
От мечтите
И подари на народа чувствената си душа
В този миг стани едно с него*

*Poet bëjë foljet kazerma ushtarësh
Në emër të jetës
Dil nga vetmia
Nga ëndrrat
Dhe jepja shpirtin tënd delikat popullit
Bëhu një me të në këto çastet*

*Виж над главата ти
Се сияят всичките оръжия
Кукумявките са с кървави очи
От грачене е луднало небето
Земята зейна като гроб
Поете на мястото на точките и запетаите
Сложì мина
Че да не се измъкне смъртта
Направи го
Красиво е да назиш от унищожение живота*

*Shiko mbi kokën tënde
Vjellin të gjitha armët
Shpendkëqiat t`i përgjakin sytë
Qielli u çmend nga krrokamat
Toka u bë varr i hapur
Poet në vend të pikave dhe pikëpresjeve
Vendos mina
Që mos të depërtojë vdekja
Bëje këtë
E bukur është ta mbrosh jetën nga shfarosja*

¹²⁴ Agim Vinca, Orët e poezisë, AAB Riinvest, Prishtinë 2010, fq. 203-205

Поезията с дидактически характер, като цитираните стихове, безспорно е пряк резултат от политическите обстоятелства.

Тематическата структура на стихосбирката "Кръвта, която пее" като цяло отразява болката и скръбта връзката с реалността е безспорна. Литературната критика оценява тази стихосбирка, а също последната му от десетилетието – "Отново в началото", не само с оглед на литературните качества, а също за медийната роля, която играе по времето на цялостното парализиране на албанския културен живот. Пример за това е стихотворението "Половин човек":¹²⁶

*Протегнал съм ръце до безкрайността
За да разбере другата половина
Колкото да се поуспокоя
Но дойдоха зимите и на ледник станах
Дойдоха дъждовете и станах порой ,
Дойдоха мъглите и запречиха пътищата
На бялата зора.*

*I kam shtrirë duart deri në fafunndësi
Gjysmën tjetër për ta kuptuar
Sa për t`u çmallë
Por erdhën dimrat e u bëra akullnajë
Erdhën shirat e u bëra vërshim
Erdhën mjegullat e i mbyllën rrugët
E agimit të bardhë.*

Дин Мехмети ползва Косово като изходна точка за универсализирането на философски теми като животът и смъртта. Метафората е основно изразно средство, която го класифицира като поет на модернизма. Същевременно в комбинация с други изразни средства и с извънлитературния контекст поезията му звучи семантично многопластово и се доближава до постмодернизма.

3.7.Еди Шукриу

Еди Шукриу¹²⁷ се появява на поетичната сцена през 1972 г. със стихосбирката "Тази вечер празнува моето сърце" (*Sonte zemra ime feston*), след това издава още две стихосбирки, като през 1990 г. издава стихосбирката, която е от интерес за нашето изследване.

Още с първите си изяви Еди Шукриу е настоятелна по темата за интелектуалната и духовна еманципация на албанската жена, за да може да се усили ролята на жената като цяло и самореализацията ѝ в обществото. След първите публикации критиката я оценява високо за умението да претвори археологичните находки, с които работи като професионалист, като поетични отправни точки в разглеждането на историческата

¹²⁵Din Mehmeti, "Vepra letrare 3", Shtëpia Botuese Drenusha, Prishtinë 2009, poezia "Manifest poetik 1999", fq. 164.

¹²⁶Nysret Krasniqi, Letërsia e Kosovës, 1953-200, 99 AIKD, Prishtinë, 2016, f.414

¹²⁷Еди Шукриу е родена през 1950 г. в Призрен. Завършва археология в Белград. Преподава археология във Философския факултет на Прищинския университет.

тематика, което става "мотив за развитие и на историческа ирония от поетическа перспектива".¹²⁸ В същия контекст, като продължава да включва елементи от археологията, Еди Шукриу пише и до края на XX век. Ето как са озаглавени някои от отделните части на "Поднебесност": *Крепост в жажда; Градът, който не говори*, а също конкретни стихотворения: *Gurët e kalasë, Ura e Gurit, Djathi i Sharrit*, които са известни географски топоними. Археологичните находки се популяризират чрез историческата тематика, като древността се свързва със спомените: *Крепостта/себе си припомня*.¹²⁹ Духовната страна е свързана с балкански легенди, като тази за вградената невеста, свързана с топонима "Каменният мост" (*Ura e Gurit*):

<i>Вече няма конски тропот</i>	<i>S`ka më trok kali</i>
<i>Върху осанката на Каменния мост</i>	<i>Mbi Urën e gurit</i>
<i>Стана булка тя на времената</i>	<i>U bë nuse e motive</i>
<i>Богиня на Реката</i>	<i>E bukura e Lumit</i>
<i>Русалка</i>	<i>Floçkë</i>
<i>Тихо сграбчва</i>	<i>Kaplon me heshtje</i>
<i>Спомените вкаменени</i>	<i>Kujtimet e gurëzuara</i> ¹³⁰

Референцията към древността е част и от медитативната поезия със сантиментален тон, свързан с темата за езичеството:

<i>Ще дойде пролетта</i>	<i>Do të vij pranvera</i>
<i>И божествата се бунтуват</i>	<i>Edhe zotat rebelohen.....</i>
<i>Ще се молим на св. Георги, за главата ще го хванем</i>	<i>Do ta lusim Shëngjergjin për kokë do ta zëmë</i>
<i>Да им върне езическата песен</i>	<i>T`ua kthejë këngën pagane</i>
<i>Чистите извори. ...</i>	<i>Burimeve të kulluara. ...</i>
<i>Разбунтувалите се богове</i>	<i>Zotat e rebleuar</i>
<i>Да разтресем</i>	<i>t`i lëkundim</i> ¹³¹

Тематиката на половото неравенство е на еманципацията на жените се среща под формата на призив в стихотворението "Жена, какво си" (*Grua, ç`je*), като приканване за действие и да опознае и реализира себе си:

<i>Жена какво си ти</i>	<i>Grua ç`je</i>
<i>Когато не си ти</i>	<i>Kur s`je</i>
<i>Това което си</i>	<i>Ajo që je</i> ¹³²

¹²⁸ Ibrahim Rugova, Refuzimi Estetik, Faik Konica, Prishtinë, 2005, f.243

¹²⁹ Edi Shukri, Nënqielli, Rilindja, Prishtinë, 1990, f.25

¹³⁰ Edi Shukri, Nënqielli, Rilindja, Prishtinë, 1990, f.19

¹³¹ Пак там, с. 86

3.8. Фахредин Гунга

Фахредин Гунга¹³³ издава първата си стихосбирка през 1970 г., озаглавена "Стари проклетия" (*Mallkimet e vjetra*). Двете стихосбирки, с които го представяме са от последните години на ХХ век, като Гунга издава следните стихосбирки преди това: *Psalmet e gurta* (1977), *Nokturno për Orkindenë* (1981), *Mallkimet e zgjuara* (1985), *Shtrezet e fatësimit* (1990) dhe *Gramatika e gjëllimit* (1996).

"Скреж на съдбовността" е изградена върху личната и колективна болка, която е пряко изразена в заглавията на две от частите на книгата: *Главоболие и Болка на земята*, а третата част *Десетте заповеди за съдбата и греха* дава представа за възприемането на ситуацията въз основа на психологическото поведение, че ако нещо е забранено на човек, той е готов да го направи на всяка цена. Литературната семантика на главоболието включва безпокойство, здравословен проблем, а също исторически прочит в рамките на монолог върху свободата на словото. Именно този външнолитературен прочит е най-близко до замисъла на поета, тъй като стиховете се предшества от монолог:

Пст

*Казвам на себе си, казвам си. И казвам си
Имам една мъка и главата ме боли....
И болка имам, а болката болка не е,
Тя е, каквото е, нещо е, каквото и да е....
И не зная, ще ме мъчи ли
С болка, аз ще я мъча ли...
Казвам. Казвам си. Си казвам
И думата сама като отрова помръква ...*

Pst

*I them vetës, I them. Dhe I them
Kam një mund e koka më dhemb....
E dhembje kam e dhëmbje s`është
Është si është, sido që është diç është....
E sdi a do të më mundë
me dhembje, a do ta mund...
them. Vetës I them. I them
e, fjala ngryset vetëm si helm...¹³⁴*

Дилемите и парадоксите в цитираните стихове са размишления върху обществената криза и именно те се материализират най-успешно под формата на незавършен монолог. 1989 г. е свидетелство за времето и тя предшества втора част, защото тази година бележи началото на кризата, промените в отношението на репресивния режим към албанците. Стиховете, които илюстрират най-добре отношението на поета са следните:

Събуждаш се със Зерна мъка от гняв приспан...

¹³² Пак там, с. 83

¹³³ Фахредин Гунга е роден през 1936 г. в Митровица. Завършва в родното си място средно образование, а вишето – във Философския факултет на Белградския университет. Работи като преподавател, журналист и главен редактор в телевизията. Умира през 1997 г.

¹³⁴ Fahredin Gunga, Shtrezet e fatësimit, Rilindja, Prishtinë, 1990, f.7-13

*Разпаден от жлъчта остра болка те мори
И в костите когато искаш да си от лъчи облян
До костния ти мозък заробен всичко ти тежи
И с времето на проклятията времето страда по убита свобода.*

*Shpërgjimesh me Dhembje të Tokës nga mëri e fjetur...
E ngarë nga vreret një dhembje e thertë të rënkon
Në eshtr edhe kur në rrezet e diellit për t`u larë
do, me palcë të eshtrave që në eshtra e robëruar rëndon
e, me mot të mallkimeve moti lëngon nga lir e vrarë.¹³⁵*

3.9. Сабри Хамити

Сабри Хамити¹³⁶ публикува първата си стихосбирка през 1972 г. Оттогава е издал над 35 творби в различни жанрове – поезия, роман, литературна критика. За целите на нашето изследване ще се спрем на трите стихосбирки от последното десетилетие на века. "Каосмос" е първата стихосбирка. Съдържа три глави, свързани помежду си чрез заглавието, тематиката и поетическия образ. Общото между тях е идеята за библейския ред: ад, чистилище и рай, според който душите на хората, в зависимост от делата си в този свят намират своето място. Заглавието Каосмос обединява хаоса и космоса и трябва да бъде четено в исторически и политически аспект. Но авторът е подредил частите в обратен ред и може да се запитаме защо? Структурата функционира в хармония със ситуацията, където чистилището е най-висшата степен на страданието и подразбира влошаването на ситуацията в Косово от година на година. Раят се състои от няколко части: *Райско цвете, Мак, Хризантема*. Чистилището от *Диви цветя, Варварски мариш, Гол живот*, а адът от една единствена глава: *Живот отвъд гроба*.

Заглавието на втората стихосбирка включва първите три букви от албанската азбука, "ABC", като първият смисъл е читанката, а вторият семантичен план е новото начало, което означава, че и тази стихосбирка е свързана с процесите на живота. Структурата на творбата се състои от три части 1. *Нулевото време*, това е универсална тематика, която не прецизира и не локализира място, а дава възможност на читателя да интерпретира смисъла като лично начало или като ново обществено и политическо начало. 2. *Диви цветя* включва явления и житейски грижи, които дават възможност и за

¹³⁵ Пак там, с.51

¹³⁶ Роден е през 1950 г. в Подуево. В родното място завършва средно образование, а висше – в Прищинския университет. Докторската си дисертация започва в Сорбоната в Париж, като окончателно защитава темата си в Загребския университет. От 1993 г. е професор по албанска литература в Прищинския университет. От 2000 г. е член на КАН. Сабри Хамити е сред най-видните теоретици на литературата на албански език. Поезията му е високо ценена и преведена на много езици. През последните години е депутат.

съвети към младото поколение в поетичен вид. 3. *Илирия* създава специална връзка с определеното историческо време, което обуславя промяната на събитията и те се движат колебливо и с предизвикателства още от древните илири насам.

"Меланхолия" ще бъде разгледана в главата за преводни произведения. Но от първите две стихосбирки разбираме, че образният език, избран от автора създава специален контакт с публиката, поради своята автентичност. Обикновените думи създават образност, която позволява реалните ситуации да получат нов живот, вплътени в стиховете:

<i>И това лице преbledняло като луната,</i>	<i>Dhe ajo fytyrë e zverdhur si hëna</i>
<i>Говореше шепнешком защото беше тишина</i>	<i>Foli heshturazi se po shkoje qetë</i>
<i>Към твоя господ чакаш с отворени обятия</i>	<i>Te zoti yt që pret gjithapur</i>
<i>Като лекарство вечно за болка и тъга</i>	<i>Si kura dhembje e malli përjetë</i> ¹³⁷

Сравнението и метафората подсилват чувството на болка от загубата на любимия човек. Ежедневието като тема показва майсторството на автора от обикновените събития да направи поетически артефакт. Разбира се актуалната тематика не е достатъчна, за да характеризираме творбите, в които се разглеждат явления от културния живот.

3.10. Рахман Дедай

Рахман Дедай¹³⁸ се оценява от албанската литературна критика като приносен творец за напредъка на модерната албанска поезия, като "поет на дисциплинирания ум, неналоженото отникъде мнение и мек изказ"¹³⁹, но също така като "най-комплексният поет на своето поколение"¹⁴⁰. Мненията на критиката са основани на цялостната му поезия, издадена през 40-годишната му кариера, като първата стихосбирка датира от 1962 г. Издал е следните книги с поезия: *Simfonia e fjalës* (1968), *Baladë e fshetur* (1970), *Etje* (1973), *Poezi* (1978), *Koha në unazë* (1980), *Jeta gabon* (1983), *Fatkeqësia e urtisë* (1987), *Dreqi nuk plaket* (1991), *Kryqëzim hijesh* (1997).

„Дяволът не остарява”

Стихосбирката изгражда темата за Косово чрез широк фигуративен корпус, често свързан с народната мъдрост, с което е и различен от останалите автори на десетилетието. Народният израз "Дяволът не остарява" прави асоциация с лошото като морална категория и го свързва с деструктивната атмосфера и разрушителната енергия, свързана с този образ.

¹³⁷Sabri Hamiti, *Vepra Letrare 3*, Faik Konica, Prishtinë, 2002, fq 272.

¹³⁸Рахман Дедай е роден през 1939 г. близо до Подуево. Завършва средно и висше образование в Прищина. Работи като редактор в Радио Прищина, по късно журналист и директор на ежедневника "Rilindja.

¹³⁹Agim Vinca, f.258

¹⁴⁰Nysret Krasniqi, "Letërsia e Kosovës 1953-2000", 99 AIKD, Prishtinë 2016, fq 78

Символът на дявола съществува още от религиозните текстове, обаче в по-широк аспект¹⁴¹ се отнася до вековете противоречия и войни между съседите в нашите земи. Конструкцията на стихосбирката е от две части, като в първата част са стихотворения, отразяващи несигурност и безпокойство, а втората част са размисли върху родния край. Ето илюстрация от първата част:

*Дори смъртният живот
Не е застрахован
От живия*

*As jeta e vdekshme
Nuk është e siguritë
Nga të gjallë*

Структурната цялост на стихосбирката е в хармония с всички необходими елементи за една поетична творба – подбор на думите и интегрирането им в стихове, хармонизиране с останалите думи, за да се създаде емоционалното преживяване, включително и анатомична точност на поезията, която пък създава достоверност на поетическите заключения.

"Кръстопът на сенки" е изградена върху идеята за неравенството между хората и несигурността на времето, в което живеем. Въпреки че третира негативни социални феномени като семантика, всъщност тя е балансирана емоционално и е съдържана като поетична образност, както и цялата поезия на Рахман Дедай:

*Как с ножица разрезаха
Картата на моята родина
Старите шивачи на Европа
А баща ми още бе дете*

*Si e prenë me gërshërë
Hartën e atdheut tim
Rrobaqepësit e vjetër të Evropës
Babai imm ishte fëmijë¹⁴²*

И в двете стихосбирки "Дяволът не остарява" и "Кръстопът на сенки" наблюдаваме драматична ирония върху ежедневните ситуации, която води до неочаквани резултати, олицетворение и анафора.

3.11. Образност и дискурс – обобщение за периода

Настоящата част извежда най-характерните елементи на разглежданите автори, като по този начин се оформят сходства в тематиката и предпочитанията към някои символи и нюанси в предпочитаните мотиви.

¹⁴¹ Northrop Fraj, Anatomia e kritikës, Rilindja, Prishtinë, 1990, fq. 104-105

¹⁴² Rrahman Dedaj, Vepra letrare 3 (Kryqëzim hijesh), Faik Konica, Prishtinë, 2008, f.153

IV. Литературни феномени

4.1. Женското писане като литературен феномен на `90-те.

Защо женското писане и жените-поети са ново литературно явление, на което трябва да се отдели специално място? През `90-те години излизат най-малкото дотогава жени, за да блеснат изведнъж със своята поезия. От гледна точка на джандър принципа, това е повратен момент в албанската литература на Косово за цялата ѝ история. Пред публиката се появяват женски имена, които представят творби, които с нищо не приличат на малкото стихотворения, известни през предходните десетилетия. Явлението се осъществява чрез групово навлизане изведнъж на тези поетеси, които без да коментират дори специално това, осъществяват призив за еманципация на жената в обществото, за напредъка ѝ и липса на дискриминация. Освен за полово равнопоставеност, поетесите превръщат писменото слово в средство за лично изразяване, за споделяне на своите спомен и мечти, а също, за да поканят и поведат след себе си все още „спящите“ интелектуалки.

Техните тревоги въвеждат темата за болката по подтиснатата жена, която живее в инфериорно положение спрямо мъжа, като трябва да му се подчинява, независимо от своята воля. Освен страдание и протест срещу несправедливостта, тази непозната за обществото поезия носи и по-меки тонове, рефлектиращи дамската крехкост и елегантност. В резултат на това статусът на жените в литературата се променя, като от обект на вдъхновение, те стават изразителки на своите собствени поетични търсения. Т.е. `90-те години бележат нов хоризонт за смелите момичета, които започват да предават своите послания, като обръщат внимание и на определени социални явления, които от години са в застои, въпреки, че половото неравенство е познато явление и за поетите-мъже. Направеното от тези поетеси в края на XX век продължава да се развива пълноценно, но всеки път трябва да се разглежда и като заслуга на волята, упоритостта и смелостта на самите поети-жени.

4.1.1. Социо-политически контекст в женското писане

Младите поетеси се обръщат към обществената тематика като разглеждат начина, по който семейството, родът и обществените институции виждат половата дискриминация. Поезията се явява един от не най-трудните начини за издигане на глас, с надеждата да бъде чуто, чрез поетичните вълнения. Използваме израза „не много труден начин“, тъй като през `90-те останалите форми на комуникация с публиката са прекръшени изцяло. Тогава са затворени радиостанциите и телевизията на албански, като

функционират само някои вестници, използвани за всякакъв тип информация, включително и за популяризация на литературата.

4.1.2. Историко-литературен поглед върху женската поезия

Периодът 1990-1999 бележи най-големия принос на жените-поети. В това време много млади поетеси отхвърлиха изведнъж своето по-нисше положение в света на творците. По отношение на литературния живот Албания е няколко крачки напред спрямо косовската поезия.¹⁴³ До началото на '90-те историята на албанската литература познава малко жени, като литературната критика оценява Еди Шукриу сред първите, които "въплъщават в художествен текст онова, което можем да наречем женски поетически дух".¹⁴⁴ Еди Шукриу беше представена в групата на вече утвърдените през разглеждания период автори. От нейното поколение може да отбележим също Флора Боровина, която е преведена на английски, с оглед на социално-политическия елемент, а също Фехмие Селими. В дисертацията няма да се спрем на тях, а основно на тематиката, с която навлизат младите поетеси – дебютантки в края на ХХ век.

Доника Гаши (Donikë Gashi), Елвира Дурмиши (Elvirë Durmishi), Факете Реджа (Fakete Rexha), Ганимете Лекай (Ganimete Lekaj), Ганимете Подворица (Ganimete Podvorica), Хайрие Максутај (Hajrie Maksutaj), Хида Халими (Hida Halimi), Наиме Бечирај (Naime Beqiraj), Шкипе Малюши (Shqipe Malushi), Джералдина Бучина Вуля (Xheraldina Vuçinca Vula) и други поетеси едновременно подеха един литературен процес, който създаде новото и непознато дотогава явление на женското писане в косовската литература. Непознато е, защото в литературата на Косово жената присъства като участник в различни исторически събития и като персонаж в литературата, но за първи път става истински литературен фактор.

4.1.3. Тематика в творчеството на младите поетеси от края на ХХ век

Проблемите на неравенството между половете в обществото и други ежедневни вълнения, както социално-културни фрагменти на местно и глобално ниво – това е предпочитаната тематика на жените-поети, започнали кариерата си през последното десетилетие на ХХ век. "Темата е основната ос на литературното произведение, като тя осигурява последователността", докато "Тематиката и областта от човешкото битие, откъдето произтича темата"¹⁴⁵. Като се опираме на това определение, ще представим обобщено тематика на тази категория поети.

¹⁴³ След 1960 г. в Албания се публикуват първите творби на албански поетеси. Сред тях са Аделина Мамачи (Adelina Mamaqi), а по-късно Наташа Ляко (Natasha Lako). Първите публикации в Косово на поети-жени започва едно десетилетие по-късно, отколкото в Албания. За начало се смята 1972 г., като сред първите поетеси са Еди Шукриу, Флора Боровина, Фехмие Селими.

¹⁴⁴ Nysret Krasniqi, Letërsia e Kosovës 1953-2000, Botuar nga AIKD Prishtinë 2016, f. 275

¹⁴⁵ Пак там, с.21

Националната тематика, съчетана с елементи от обикновения живот доминира в повечето произведения над тази с универсален характер. В рамките на националната тематика и младите намират своята ниша, като се съсредоточават върху живота на жената от женска перспектива. В културологичната област се отдава предпочитание на известните балади за мъртвия брат и за вграждането. Любопитно е, че отново се търсят женските образи. Древността на албанците и илирийската връзка също е сред обичаните теми. От универсалните теми срещаме общочовешките връзки мъж-жена и родител-дете.

Джералдина Бучинца Вуля, въпреки че е в самото начало на своето творчество, издига мощен глас в защита на правата на косовската жена и бунт срещу мъжкия свят, което нейни колежки определят като "неудържим порив"¹⁴⁶:

*Някой с цели години остави ме беден
Остави ме беден по пътища пълни с коли,
Които те водят където поискаш ти,
За нещата оставиха ми тръпката ледена*

.....
*Някой убива семето така че то да се изгуби
В килия да възкръсне с лице огреяно от светлина
Остави ме беден както бях толкова разчувстван
Затворник на края на затвореността ми която никога не се мени*

*Dikush më la të varfër me vitë të tëra
Më la të varfër në rrugët e mbushura me makina
Të cilat të shpiejnë atje ku ti dëshiron
Më mbollën ndjenja të ftohta për gjërat*

.....
*Dikush thyen farën që të humbet
Në qeli për tu ringjallur përplot me dritë dhe fytyrë
Më la të varfër ashtu siç isha me emocion
Të brendshëm në fund të brendësisë sime që nuk shndërrit¹⁴⁷*

Поетесата отправя призив към албанската жена да промени литературния модел, създаден от мъжете и да се обърне към женската чувствителност.¹⁴⁸ Днес, повече от 20 години след това, каузата на поетесите вече пречупва силно стереотипите в обществото. Подобна позиция заема и Хида Халими чрез поетическия си протест.¹⁴⁹

Наиме Бечирай се посвещава повече на културно-историческата тематика, като се обръща към гръцката митология и албанското културно наследство. Чрез характерен авторски стил тя пресъздава и легендата за Розафа, вградената невеста:

¹⁴⁶ Ismail Syla, Gazeta Bujku, Prishtinë, 14 dhjetor 1996

¹⁴⁷ Xheraldina Buçica Vula, A street cat, Sfinga, Prishtinw, 1999, f.37

¹⁴⁸ Habibe Maliqi, Bota e Re, Prishtinë, 1996

¹⁴⁹ Ismail Syla, Gazeta Bujku, Prishtinë, 14 dhjetor 1996

*Стоя и дебна от Розафа
Експедицията даже няма време за вода
Археологът крие очите си зад очилата
Сумракът на неговото чело залязва*

*Rri e përgjoj nga Rozafa
Ekspedita s`ka kohë as për etje
Arkeologu fshin sytë prapa syzave
Muzgu perëndon në ballin e tij¹⁵⁰*

Легендата за Розафа е част от общобалканската митология, може би дори по-далеч, доколкото жертвата и общуването между хора и камъни е универсално наследство. Шкипе Молюши също изследва универсални и митологични елементи в стиховете си, публикувани в антологията на албанските поетеси от Косово. Факете Реджа е озаглавила втората си стихосбирка "Завръщане на сестрата", като алюдира към балканския сюжет на "Костадин и Дорунтина". Дорунтина като образ не е експлоатирана широко, може да се каже, че именно Реджа я преоткрива като символ на трудния живот на многострадалната жена на Косово:

*Във всяко раждане
Във всички
Песни на поетите моят път
След седемдесет и седем планини Дорунтина
Моят път чифтелито е закачено на гредите
Пътят ми жълта кама
Пътят ми сестра*

*Në të gjitha lindjet
Në të gjitha
Kë në gë të poetëve rruga ime
Pas shtatëdhjet e shtatë bjeshkëve Doruntinë
Rruga ime qifteli e varur në tra
Rruga ime vetull e verdhë
Rruga ime motër¹⁵¹*

Актуалната за времето тематика на стихосбирката "Дъх на тъга" (*Mal me frymë*, 1990), е скрита под универсалното съдържание, като се обръща към непознатите страни на ежедневието, които виждаме всеки ден, без да ги забележим. Парадоксалните емоции, "противоположни и близки, радостта която трансцендентира в болка и моментът, в който недостижимото може да бъде докоснато с ръка"¹⁵² позволява да бъде окачествена като постмодернистична творба.

Литературният критик Куйтим Рахмани в свой отзив за стихосбирката "Връщането на сестрата" вижда парадокса, при който "трагикомичното чувство в началото става изцяло трагично в края" именно в стиховете: *смеем се, когато/моето тяло е малко/за твоята болка (думи на гардероба)*¹⁵³. Поетическата абстракция в творбата на Факете Реджа се оценява като все по-рядък стил в последните години на века, защото "не се развива като вътрешна необходимост за развиване на естетическия израз, а по-скоро като

¹⁵⁰ Naime Beqiraj, Mbi Siparunt, Rilindja, Prishtinë, 1990, f.8

¹⁵¹ Fakte Rexha, Mal me frymë, Rilindja, Prishtinë, 1990, f.40

¹⁵² Ramadan Musliu, Cilësi e imagjinatës substanciale, Gazeta Bujku, Prishtinë, maj 1991

¹⁵³ Kujtim Rrahmani, Gramatika e fshehtë e motiveve, Qendra e Kulturës, Podujevë, 1998, f. 205

тенденция на времето."¹⁵⁴ Чрез двете си стихосбирки, поетесата Реджа успява да се впише в съществуващата постмодернистична рамка на поезията.

По-нататък поетизирането на любовта и смъртта са част от универсалните теми. Любовта е елемент от неизбежните междучовешки отношения, а смъртта е неизбежен край на човека, както и на всяко събитие и връзка. Характерно за Реджа е преживяването на любовта като болка, самота и депресивност:

*Често вечерите отварят вратата ти
Да направят път на стъпките
Окото пише поема на болката
Носи на огъня цвѐта
И тъне хиляди ноци в очакване
На камъка в душата място да отвори
С крачките на очакването след думата
На търпението пътечка създава*

*Shpesh mbrëmjeve të hap portën
Hapave vend t`u bëjë
Syri shkruan këngën e dhimbjes
Ngjyrën e zjarrit sjell
Janë mijëra net të pritjes
Gurit në shpirt t`i bëjë vend
Me hapin e pritjes mas fjalën
Durimit i hap shteg¹⁵⁵*

От друга страна Реджа се насочва и към еротични мотиви и страсти:

*Тя се събуди засрамена
От разлистването на мислите
Древната прилична голота
Се процеждаше измежду прозорците на стените
На тази ноц, когато ноц нямаше въобщи,
Нагонът и срамът са като самотата*

*Ajo u zgjua e turpëruar
nga shç limi fletë-fletë i mendimeve
lakuriqësia e lashtë skofiare
i thitëj midis mureve me dritare
asaj nate kur ra natë
epsh e mëkat si vetmia.¹⁵⁶*

Смъртта от своя страна е представена в стихотворението "Зима" (*Завръщането на сестрата*) като носи усещането за смразяващ студ, преминаващ в ужас в края на живота.¹⁵⁷

Неизказаното слово е нова реалност, която се създава между поетесата и нейния стих. Това е част от характерния стил на Наиме Бечирай – различните нюанси на мълчанието, за да изрази чувствата и безпокойствата си. Пример за това е стихотворението "Есенен мотив":

*В премълчаното думи сред камъни
В студения мрамор бял
Бял.*

*Në të pathënën fjalë mes gurësh
Në mermerin e ftoftë të bardhë
Të bardhë.¹⁵⁸*

¹⁵⁴Пак там

¹⁵⁵Naime Beqiraj, Mbi Siparunt, Rilindja, Prishtinë, 1990, f. 31

¹⁵⁶Fakete Rexha, Mal me Frymë, Rilindja, Prishtinë, 1990, f.20

¹⁵⁷R.Ramabaja, Nëntë degët e një trunгу, Gazeta Bujku, Prishtinë, dhjetor 1993

Мълчанието и липсата на изказ не е предпочитана форма от младите поетеси като цяло. Наиме Бечирай експериментира в тази изразна концепция, подобно на Азем Шкрели от по-старото поколение, с което формира своя отличителен стил.

Младите поетеси започват поетичната си кариера в най-тежкото време за албанците в Косово, когато самият живот е поставен на риск, да не говорим за идентичността и културата. В този контекст реалността и политическата обстановка неизменно присъстват в тяхната поезия също.

4.2. Поезията на политическите затворници

Издаването на поезията, писана в затворите, се смята характерен за 1990-1999 г. процес, тъй като удостоверява един нов процес, извежда наяве образност и преживявания, непознати в този си вид преди това. Преди 1991 г. творчеството на авторите, излежаваци своето наказание и лишени от свобода, е непознато, доколкото принадлежи на корпуса на неиздадените творби.

4.2.1. Литературен контекст

Според литературната наука (основен изследовател тук е Байрам Косуми), първата известна публикация в Косово на литературни текстове/поезия, написана от политическите затворници датира от 1991 г., когато издателска къща „Zëri” издава антология, озаглавена „Книга на свободата” (*Libri i Lirisë*). От този момент публикациите не спират, макар че този процес още се смята за проблематичен, поради големият брой ръкописи, останали в първоначалната си версия. Друг проблем също е въвеждането на достойно наименование, а също категоризацията, оценката и включването на т.нар. „затворническа литература” в анализите на литературната история.¹⁵⁹

„Затворническата литература”, макар че е привлякла сериозно вниманието на издателите, все още не успява да заслужи интереса на критиката. Мнението на автора на дисертацията е, че този процес като цяло все пак е постигнал своя резултат, тъй като е успял да създаде литературен феномен, който макар и мимоходом, не остава пренебрегван от нашите съвременници.

Публикуването на творбите от тази категория помага за осветляване на една специфична тематика, която се смята за индивидуалистична, тъй като третира съдбата на отделния човек, свързана със затворническото битие, със системата на насилието и властта, с неправдите, робското отношение и други проблеми. От друга страна тази поезия касае универсални въпроси и дилеми, тъй като показва противоположните гледни точки

¹⁵⁸Naime Beqiraj, Mbi Siparunt, Rilindja, Prishtinë, 2002, f. 35

¹⁵⁹Bajram Kosumi., Letërsia e burgut, SYMBOL 2:100-111, fq. 1

<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=607680>

на всеобхватни понятия като „добро и зло, красиво и грозно, светлина и тъмнина и др.”¹⁶⁰. Също така публикуването на тези произведения позволява да се проследи специфичния начин на поетична изразност чрез стила на авторите, лишени от свобода. Чрез подборът на езикови средства и езиков материал, те формират обща тенденция за създаване на литературна реалност, различна от тази на живота зад затворническите стени.¹⁶¹ Тези усилия именно позволяват на политическите затворници чрез стиховете и своя вътрешен свят да преживяват една „имагинарна свобода”.

4.2.2 Затворническата поезия в политически контекст

Външните обстоятелства и историческото време, в което се твори, не могат да се изключат и да се смятат незначителни, доколкото творбите функционират свързани със социалния живот, така като са плод на вътрешния свет на поета, особено когато говорим за подобен тип литература, която напомня за думите на Ролан Бартес, че „всеки от нас има свой ритъм на страданието”, който пък допринася в процеса на творческо писане.

В рамките на интересуващият ни контекст, причината за страданията на поета, освен създаването на творби, води и до ново литературно явление в Косово. В този аспект смятаме за важно да разберем и да видим доколко поетът е независим от външните фактори, които са и потенциалните причинители на неговото страдание. Това обективно е невъзможно. Политическите затворници основно споделят своите лични страдания, но това става в рамките на политическия контекст, създаден от дискриминационни югославски режим спрямо албанския народ на Косово. Когато говорим за албанската публика, трябва да припомним, че тя познава съдържание от подобен тип, след публикуваната книга на Арши Пипа (Arshi Pipa) през 1959 г. книга със заглавие „Затворническа книга” (*Libri i Burgut*).¹⁶² Тази книга обаче е посветена на съдбата на политическите затворници в самата Албания, като в този смисъл се различава фундаментално от „Книгата на свободата”, издадена в Косово, именно поради социално-политическите разлики между двете страни.

През 1991 г. е публикувана първата антология „Книга на свободата“ (*Libri i Lirisë*), на студентите, които от университетската банка през 1981 г. са отведени в затвора, заради протеста и борбата за свобода.¹⁶³ Книгата включва произведения на петима автори, затворени по политически причини: Мерджан Авдюли (Merxhan Avdyli), Исмаил Сюля (Ismail Syla), Хюдажет Хюсени (Hydajet Hyseni), Януз Янузай (Januz Januzaj), Байрам Косуми (Bajram Kosumi). Тези автори са известни от първата подобна антология, чиято основна тематична ос са човешките им преживявания и страдание по време на престоя в затворите на бивша Югославия. Антологията се състои от пет части със заглавия, които

¹⁶⁰ Пак там, с. 4

¹⁶¹ Пак там, с.4-6

¹⁶² Пак там, с. 1

¹⁶³ Agim Vinca, *Libri i lirisë, Zëri, Prishtinë*, 1991.

говорят сами по себе си: *Малко отвъд съдбата, Тялото на живота, Да бъдеш и да не бъдеш, Разходка на ума, От средновековието до бъдещето*.¹⁶⁴ Екзистенциалните размисли, резултат от самотата, отразяват цялостно разсъждения и концепции за живота в три логически времена: сегашно (затвор), минало (потисничество) и бъдеще (свобода), като в рамките на граматическото време са изразени в едно време – сегашно. Тази сложна комбинация и противоречиви илюзии, звучащи като парадокс, с объркване на събития и случки, изглежда напълно приемливо, когато се чете в рамките на контекста.

В първата книга животът е трудната съдба и предизвикателствата за преодоляването ѝ. Чрез множество сравнения Мерджан Авдюли оставя отворена възможността за различни семантични тълкувания и за нюанси на достоверността, свързани с договорката с божествата как човек да живее на тази земя и как да приема събитията.

*Когато се скръстят копнежа и волята
Като нагорещено желязо от огъня*

*Kur dëshira dhe vullneti lakohen
Si hekuri i skuqur nga zjarri*¹⁶⁵

Представата за предопределената съдба се променя чрез сравнението с промяната във физическото състояние на желязото, подложено на огнената стихия, т.е. предопределеното ни от някой друг може да бъде оборено от нашата воля и силата на желанието да го преодолеем.

Във втората част душевните състояния са свързани с чувство за несигурност, безпокойство, страдание, самота, които характеризират ежедневието в затвора:

*Горчива ирония на дървения кръст
От тялото на Исус капе кръв
Сгъстява се мрака в притиснатата ми душа
Безжалостно тази нощ си отмъщава*

*Ironi e tharduar në kryqin e drunjtë
Trupi i Jezuit pikon gjak.
Denduron terri në shpirtin tim të ndrydhtë
Pamëshirë kjo natë merr e merr hak.*

*Самотата виси в моята килия
Смесва се, обгръща, блъска и се изпарява
За всеки случай скърцат стъклата
Като опънат докрай нерв*

*Vetmia më rri varur në dhomë
Përzihet, bështillet, përplaset, avullon.....
Për çdo çast mund të kërcasin xhamat
Si nerv i tendosur në tension.*¹⁶⁶

Метафората за капещата от Исус Христос кръв идентифицира с него самия поет, заради страданието по време на излежаване на несправедливото и безжалостно наказание. А стъклото пред счупване ни напомня за лошото предзнаменование на счупено огледало.

¹⁶⁴¹⁶⁴ Заглавията в оригинал са: 1. *Pak përtej fatit*, 2. *Trupi I jetës*, 3. *Të qenët dhe të mosqenët*, 4. *Shëtitja e mendjes*, 5. *Prej mesjetës deri në ardhëmri*

¹⁶⁵ Merxhan Avdyli, *Libri i lirisë, Zëri*, Prishtinë, 1991, f. 43

¹⁶⁶ Po aty, f. 42

Третата част ни връща към вековната Шекспирова дилема „да бъдеш или да не бъдеш“, която придобива смисъла „да действаш или да мълчиш“. Резултатите са поетически образи, които изграждат поетическо доказателство за живота в този затвор:

<i>Може би не биха се познавали никога</i>	<i>Ata mbase s`do të njiheshin kurrë</i>
<i>Ако не бяха хората с железни пръчки</i>	<i>Po të mos ishin njerëzit me çomanga</i>
<i>които ги водеха на мъчение</i>	<i>Kur i çonin në torturë</i>
<i>И им заключваха ръцете в същите белезници</i>	<i>Ua lidhnin duart në të njëjtat pranga.¹⁶⁷</i>

В четвъртата част поезията е в комуникационна форма и много кратки по дължина. В предисловието Сабри Хамити ги оценява като модели на съвременната приказка, като образността се опира на народната мъдрост и се пречупва през личните преживявания.¹⁶⁸

<i>Вълците дойдоха на гости</i>	<i>Ujqit kanë ardhur mysafirë</i>
<i>Овчарят отива при агнето – поваля го</i>	<i>Bariu i afrohet qengjit – e rrëzon</i>
<i>Кръвта тече под бялата козина</i>	<i>Gjaku rrjedh nën leshin e bardhë</i>
<i>И се гледат един-друг</i>	<i>Dhe shikojnë njeri-tjetrin</i>
<i>Както на онзи свят</i>	<i>Si në atë botë:</i>
<i>Как мислиш, кой е курбан?</i>	<i>A thua cili jemi kurban?¹⁶⁹</i>

Пета част е свързана с различни периоди, от античността до настоящето, като пресъздава мъкмата по родната земя, по родното място, което е някъде от другата страна на решетките. Личната болка кара поета да се обърне с чувства към себе си, като ги изразява чрез отношението към книгите, а по този начин разказва и полицейския терор срещу хората, обявили се за свободата:

<i>Когато ме арестуваха</i>	<i>Kur më arrestuan,</i>
<i>На книгите от моята библиотека</i>	<i>Librave të bibliotekës sime</i>
<i>Автомата притиснаха в гърди</i>	<i>Ua vunë automatikun në gjoks</i>
<i>И ги наблъскаха злостно в чувал</i>	<i>Dhe i futën me dashakeqësi në thes</i>
<i>Като откраднати от банка пари</i>	<i>Si paratë e vjedhura në bankë.¹⁷⁰</i>

В тази антология Косово е поставено два пъти в балкански контекст от различни автори. В първото стихотворение е поетизирана самотата на албанците сред останалите балкански народи. Поетът се учудва на безразличието на съседите срещу дискриминацията на нашия народ. Заглавието „Балканска среда“ (*Mjedis Ballkani*)

¹⁶⁷ Hydayet Hyseni, Libri i lirisë, Zëri, Prishtinë, 1991, f. 69

¹⁶⁸ Sabri Hamiti, Libri i lirisë, Zëri, Prishtinë, 1991, f.9

¹⁶⁹ Januz Januzaj, Libri i lirisë, Zëri, Prishtinë, 1991, f. 100

¹⁷⁰ Bajram Kosumi, Libri i lirisë, Zëri, Prishtinë, 1991, f.115

подразбира всъщност централното географско разположение на албанците на Балканския полуостров:

Останахме без хора

Никој над нас и никој да ни разбере

Kemi mbetur pa njerëz...

*E askush mbi dhe nuk na kupton*¹⁷¹

Второто стихотворение „Балканско средновековие“ (*Mesjeta e Ballkanit*) противопоставя времето и развитието на района в поетичен парадокс:

Като влезеш в Балканското средновековие

Ще видиш милионни градове

Влакове, самолети, космически обсерватории

Гигантски фабрики на социализма

Роботи, компютри, видеозаписи

Për të hyrë në Mesjetën e Ballkanit...

Do të shohësh qytete miliona banorësh,

hekurudha aeroplanë observator kozmikë

Fabrika gjigante socializmin

*Robotë kompjuter videorekorderë...*¹⁷²

Текстът е изграден с иронично-сатиричен подход върху това, което очакваме от нашето време и това, което се случва като исторически факт. Независимо от белезите на модерността, Балканите си остават в Средновековието, където повечето хора са селяни, а градовете едва почват да се строят. Стихотворението може да се разбира и като гняв срещу безразличието на нашите съседи срещу анахронизмите на века.

Литературната критика оценява различни страни на творците, включени в „Книга на свободата“. Докато Мерджан Авдюли създава медитативна лирика, Исмайл Сюля и Хюдайт Хюсени потушават протеста с елегичен тон и пишат поетичен дневник за мъчителното ежедневие в затвора. Януз Янузай и Байрам Косуми използват по-богат образен език, първият чрез алегория, а вторият – чрез интелектуалната ирония.

Политическият прочит на поезията е важен особено при търсенето на преките въздействия на политическия и обществен фактор върху тематическото и стилистическо съдържание на един литературен труд. Като най-съществени в този процес виждаме външните обстоятелства по време на писането, които пряко определят и предпочитания от този тип автори литературен жанр. В затворническите условия, при липсата на хартия и молив „дори, когато са успели да запишат своите стихове, пазачите в затвора са ги унищожавали, затова трябвало да научават стиховете наизуст“, поради невъзможност да ги запишат, запазят и съхранят на хартия в килиите или „при прехвърлянето от затвор в затвор“.¹⁷³ Като следствие от това именно поетичният изказ е логично да бъде избран като най-лесна за запаметяване, но и като емоционално подходяща за изблиците на тревоги, съмнения и мечти.

¹⁷¹ Januz Januzaj, Libri i lirisë, Zëri, Prishtinë, 1991, f.98

¹⁷² Bajram Kosumi, Libri i lirisë, Zëri, Prishtinë, 1991, f.128

¹⁷³ Пак там, с. 8

Ако погледнем биографиите на поетите, чието творчество е писано в затвора, а не тези, които са посветили произведения на затвора и политическите репресии, трябва да отбележим, че те са били лишени от свобода в следствие на своята политическа дейност, с която са се противопоставили на антиалбанската югославска система. Поезията напомня казаното от Волтер, че „писането е рисуване на гласа”, в този случай на заглушеният глас на осъдените, поради това, че са се борили за равни права и свободи на своя народ.

4.3. Мигрантска поезия

Албанските поети в емиграция са важен „стълб в албанската култура“¹⁷⁴. Едно от най-популярните имена зад граница през '90-те години на XX век е Бече Цуфай, който издава 2 стихосбирки, станали популярни и в Косово. Първата стихосбирка се нарича „Глупави балади” (*Balada Budallaqe*, 1994), а втората носи странното наглед заглавие „205”, 1996 г. Първата стихосбирка е посветена на любовта като общочовешко чувство. Втората е озаглавена по името на стаята в общежитието за емигранти, където е живял авторът в началото на своя престой в Германия.

¹⁷⁴ Бейлери, Русана, Творецът в емиграция - опора на албанската литература Творецът в емиграция - опора на албанската литература, София, 2013, 271-282.

V. Преводи

5.1. Преводи на албанската поезия от Косово (1990-1999) за българската публика

Поезията на '90-те години, преведена и публикувана в балканските страни е оценка и реклама за албанската литература. Оpozнаването на албанската литература от чуждите читатели се осъществява с важната роля на академичните и университетски центрове, където се изучава албански език. Специалност „Балканистика”, създадена през 1994 г. е един от тези оазиси, в който се изгражда и култивира положителната рецепция на литературата на съседите. Освен чрез преводи, издания, конференции и срещи, в които се осъществява пряк контакт с авторите, съществува и дигитална платформа на български език¹⁷⁵, на която са публикувани учебни преводи от албански с отлично качество на различни литературни жанрове, включително поезия. Общият брой на авторите е внушителен, като от разглеждания период ще се спрем на стихосбирката „Меланхолия” на Сабри Хамити¹⁷⁶, превод на Диана Вълева и на „Прокълната красота” на Сали Башота в превод на Деница Велева, която е и издадена през 2012 г. в София, като част от включените стихотворения са създадени през 1998 и 1999 г.¹⁷⁷

Поезията на Сабри Хамити е сред лицата на косовската литература в чужбина. Стихосбирката „Меланхолия”, конкретно избрана на български език, се състои от три части под формата на ръкописи: *Dorëshkrimi Prishtinës*, *Dorëshkrimi i Bluasë*, *Dorëshkrimi i Dumnicës*. Топонимичните ръкописи са израз на близостта на поета с текста, посветен на конкретни места – първият е настоящето местоживееене, вторият е свързан с трагично събитие, касаещо френския град Булон, а последният – спомени от родното място. Тази стихосбирка е окачествена от литературната критика като най-личната на автора, обхващаща състояния, лични преживявания и опит през последното десетилетие на ХХ век. Меланхоличното състояние на духа, дало заглавието на стихосбирката, ни разтваря „невидимата страна на автора”.¹⁷⁸ като лирически герой. На български език са избрани стихотворенията

Сали Башота¹⁷⁹ е най-силно присъстващият автор като производителност през последните три десетилетия, а през последните две се оказва и най-превеждан на балканските и други европейски езици. Произведенията му са преведени на английски, френски, немск, италиански, шведски, български, румънски и други езици.

¹⁷⁵ <http://www.albanianbg.com>

¹⁷⁶ Преведената на български език поезия е от книгата “Melankolia”, Prishtinë, Faik Konica, 1999. Линкът на българския сайт: http://www.albanianbg.com/scroll_off.htm

¹⁷⁷ Оригиналната книга е издадена през 2006 г. от PEN Qendra e Kosovës. Линкът към българския сайт: http://www.albanianbg.com/scroll_off.htm

¹⁷⁸ Nysret Krasniqi, Letërsia e Kosovës, 1953-200, 99 AIKD, Prishtinë, 2016, f. 616

¹⁷⁹ Сали Башота е роден през 1959 г. в Царавик, Клина. Завършва албански език и литература през 1982 г. в Университета в Прищина, където понастоящем е професор. Дългогодишен директор на Националната библиотека, 3 години - главен редактор на водещото литературно списание „Jeta e Re“.

Сред най-силните и коментирани стихотворения от „Прокълнатата красота“ е „Балада за изгорения ръкопис“ (*Baladë për dorëshkrimin e djegur*). Причината за това е начинът, по който е представена драматичната ситуация в Косово, като поетът-лирически герой оплаква текстовете и всеки спомен, изгорени от военните, като определението „варвари“ напомня за много подобни моменти в световната история. Болката е изразена чрез парадокса, като вътрешното объркване води до търсене на метафизични връзки с Бог, което пък създава аномални ситуации:

*Креци изпепелен ръкопис
В седмия ден на Възкресението...*

*Из подземните сънища
С огъня на безукорната тъга
Земята, Водата, Пламъка са отмили греха*

*Këlthet dorëshkrimi i djegur
Në ditën e shtatë të ringjalljes....
Nëpër ëndërrat e nëntokës
Me zjarrin e trishtimit të përkryer
Dheu, uji, fryma ia shpërlajnë mëkatën....¹⁸⁰*

Основните метафори от периода включват епитета „черен“, който традиционно символизира дълбоката болка:

...черната луна

Лееше сълзи над Прищина

...hëna e zezë

Lotonte mbi Prishtinë¹⁸¹

Луната придобива качествата на пълния космически мрак, в който нейната светлина дори не се отразява. Прочетено в политически контекст, стихотворението носи страха от неизвестното и смъртта. Преведеният сборник има и своето продължение „Излизане от тъгата“ (*Dalje nga Trishtimi*, 1999), което е в същия стил, като в него се долавя малко повече надежда.

Отделни стихотворения от периода са преведени също от Али Подримя и Агим Винца. Едно от най-въздействащите стихотворения на Агим Винца „Изключителен“ (*I jashtëzakonshëm*), публикувано и в „Литературни Балкани“ от 2005 г.¹⁸² Лайтмотивът *изключителен* е съчетан с типичната горчива ирония на автора и контрастни образи от ежедневието, чието съчетание създава метатекст със самостоятелна семантика:

*Живея в извънредни условия.
Купувам извънредно скъпи стоки
Заплатата ми е изключително ниска,
а въздухът, който дишам –
изключително мръсен*

*Живея в страна изключителна,
Заобиколен от изключителни хора,
Извънредно спокойни,*

¹⁸⁰ Сали Башота, *Прокълнатата красота*, София, Балкани, 2012, превод на български Деница Велева

¹⁸¹ Сали Башота, „Забравяйки себе си“ (*Duke harruar vetveten*), превод на български Деница Велева
<http://www.albanianbg.com>

¹⁸² Превод Русана Бейлери. Повече за рецепцията на автора в България виж Русана Бейлери, *Албанската литература като огледало на народната душевност*, София, 2009, а също в Russana Beyleri, Agim Vinca and the Albanian Literary Alternative in Kosovo, *Études Balkaniques*, Nr 2, 2003, 134-143.

Извънредно изнервени.

*Живея в извънредно положение.
И сънят ми е извънреден,
Виждам изключителни сънища
(вълк изключително благ
и агне извънредно жестоко)*

*Държа се по изключителен начин
Извънредно кротко
Извънредно безумно*

*Наистина съм изключителен
Извън-ред-ен!*

Авторът ще бъде споменат и при преводите на румънски, включени в цялостна стихосбирка.

5.2. Преводи на румънски език

Когато изследваме развитието и популяризирането на албанската литература от последното десетилетие на XX век в известния европейски културен център – Букурещ, не можем да не започнем с културологичното двуезично списание „Haemus” на албански и румънски, основано през 1998 г. от Копи Кючюку (Корі Куџуку) и Ардиан Кючюку (Ardian Куџуку), баща и син, които без прекъсване до сега допринасят за опознаването на албанската култура от всички албаноезични центрове на румънски език. Списанието е достъпно и онлайн, което го прави още по-популярно и в него се публикуват преводи на албански автори на румънски и на румънски автори на албански език. Специално внимание се отделя на научни конференции и срещи, а също на други мероприятия от културно естество. Списанието е посветило място както на косовските автори, така и на съвременната история на Косово.¹⁸³ Тъй като и двамата са известни албански интелектуалци, а Ардиан Кючюку е сред най-ценените двуезични прозаисти, техният принос е не просто белязан с ентузиазъм, а също с безспорни езикови и стилистични качества. В настоящето изследване ще се спрем на антологията „Жива урна“ (*Urnë e gjallë*)¹⁸⁴, в която срещаме стихотворения на поета Агим Винца.¹⁸⁵

¹⁸³ Mimoza Hasani Pllana, Lidhjet e pashëputura shqiptaro-rumune, <https://www.gazetaexpress.com/arte/lidhjet-e-pashkeputura-letrare-shqiptaro-rumune-588399/>, 24 tetor 2018

¹⁸⁴ Agim Vinca, *Urnë e gjallë/Urna Vie*, LibrariumHaemus, Bukuresht, 2010, linku: <http://kkycyku.blogspot.com/2010/04/agim-vinca-urna-vie-urna-e-gjalle.html>

¹⁸⁵ Iolanda Malamen, *Ngadhjimi i dështimit*, Revista Europiane Haemus, Bukuresht, 2010, linku: <https://librarium-haemus.blogspot.com/2009/11/agim-vinca-urna-vie-urne-e-gjalle.html?m=1&fbclid=IëAR0Q-BseUQAjzoiF03bzSSKakEczGibhKT8ëtkJWinR5HDS6msuQTNMPLM>

Агим Винца, подобно на останалите поети, не остава встрани от тематиката и образността, свързани с историческия контекст на времето. Стихотворението „Швейцарски март“ (*Mars zviceran*, 1994) е представено в балкански контекст, като поетът привлича паралели с великите сили, исторически вземали арбитражни решения за албанските земи. Чрез ироничното олицетворение на Европа, създадено чрез названието „госпожа“ пред собственото име, Винца създава негативен семантичен контекст с ироничен оттенък. Названието-обръщение създава усещане за комуникация и развива усещането за дълбоко разочарование:

*Госпожжа Европа, древна и лукава
Каква драма се разиграва на Балканите
Театър на абсурда – куриум и тамян
Швейцарски март. Хапецо слънце.
Смълчан съм пред твоя гроб
В тълпата сам. Без глас и думи.
И ми се струва, че съм жива урна*

*Zonja Evropë, e moçtja-skile,
Ç'dramë luhet sot atje në Ballkan
Absurd-teatër - plumb e temjan!
Mars zviceran. Diell me dhëmbë.
Qëndroj i heshtur pranë varrit tënd.
Në turmë i vetëm. Pa zë, pa fjalë.
E më ngjan vetja - urnë e gjallë.¹⁸⁶*

Останалите стихотворения от периода, преведени на румънски, имат посвещение на известните възрожденски фигури. Сред тях са сестрите Парашкева и Севасти Кириази, положили усилия за развитие на образованието и писмеността на албански език сред албанците, които са увековечени в стихотворението от 1994 г., в което се прави звукова аналогия между името *Qiriazî* и названието на свещта *qiri*:

Начело на народа – Кириази като свещ

Në krye të Kombit - Qiriazii si një qiri¹⁸⁷

В рамките на антологията академик Ардиан Кючюку избира за румънската аудитория и стихотворението „Да отидеш в Поградец“ (*Të shkosh në Pogradec*). Това е ескспресивно произведение, в което авторът демонстративно изразява отношението си към социално-политическата ситуация в Албания след падане на комунизма. Стихотворението е писано през 1990 г., белязала коренните промени в няколко страни, в които живеят албанци, тъй като самият Винца е роден в рамките на днешна Македония.

Сали Башота е вече познато от изследването име. Поезията му, преведена на румънски език, е писана в последното десетилетие на XX век, въпреки че стихосбирката на румънски със заглавие „Изгнанието на душата“ (*Exilul Sufletului*), е издадена в Букурещ

¹⁸⁶ Agim Vinca, *Urnë e gjallë/Urna Vie*, LibrariumHaemus,Bukuresht, 2010, linku: <https://librarium-haemus.blogspot.com/2009/11/agim-vinca-urna-vie-urne-e-gjalle.html?m=1&fbclid=IëAR0Q-BseUQAjzoifFo3bzSSKakEczG1bhKT8ëtKJËinR5HDS6msuQTNMPLM>

¹⁸⁷ Agim Vinca, *Urnë e gjallë/Urna Vie*, LibrariumHaemus,Bukuresht, 2010, linku: <http://kkycyku.blogspot.com/2010/04/agim-vinca-urna-vie-urna-e-gjalle.html>

през 2004 г. Втората му книга на румънски „Дъжд без теб“ (*Ploaia fără tine*, 2008) включва стихотворения, писани по-късно.

Преводната поезия на румънски език се отнася до историческия етап, в който албанците от Косово преживяват тежки перипети в политическия и културен живот, ужас, бруталност и страх. Башота, подобно на останалите косовски автори, не премълчава драматичността на своя народ. Обстоятелствата и събитията му причиняват постоянна тъга, а тя открито бележи емоционалния градус на произведенията му. Именно мотивът за безкрайната тъга, съчетан с теми като смъртта, болката, войната и националната идентичност, се открояват в съзнанието на румънския читател, като го правят солидарен с болката на поета. Румънските литературни критици не остават безучастни към поезията на Башота, като я оценяват като представителна за своя период. Това е поетична дипломация, която разказва историята от различен ъгъл. Стихотворението „Ах, тази смърт“ е много показателно за начина, по който поетите осъществяват това:

*Как да пресуша ужаса в дубоя със сенките/Парчето от гранатата в чиния,
Убийците, криеци следите си из стените
Почервенялото лице на земята в огледало/първо смъртта после и кръвта
Децата със залък преглъщат надеждата,
Белите мечти за игри, които плашат черната,
Това е човешката точност/която проси милостта на Господа*

*Si ta përpij tmerrin në dyluftim me hijet/Copa e granatës në pjatë
Vrasësit duke i fshirë njollat e krimet nëpër mure
Fytyra e skuqur e dheut në pasqyrë/përpara vdekja pastaj gjaku
Fëmijët me bukë në fytë i gëlltisnin shpresat
Ëndërrat e bardha për lodrat që i tremben vdekjes
Kjo është vërtetësi njerëzore/që kërkon mëshirën e Zotit¹⁸⁸*

Структурата на стихосбирката включва две части: „Моята бедна душа“ (*Shpirti im i shkretë*) и „Албанска сватба“ (*Dasma Shqiptare*). Заглавието на стихосбирката насочва към универсалната интерпретация, че поезията принадлежи на душата, на вътрешната същност на човека в момент, в който тя търси спасение от външни изкушения. Същевременно в контекста на '90-те години се отнася и до масовото принудително изселване на албанците от Косово в съседните страни. Стихотворението със заглавие „От другата страна на родината“ (*Në pjesën tjetër të atdheut*) обобщава характерни за сънародниците му емоции:

*На празника на предаването на личната болка Në përurimin e dorëzimit të dhembjes personale
Отворете вратата на душата че да не я обземе мрак Hapeni portën e shpirtit mos ta zërë terri i natës
Когато в другата част на родината Kur në pjesën tjetër të atdheut*

¹⁸⁸ Sali Bashota, *Ekzili i shpirtit*, Editura Muzeul Literaturii Romane, Bukuresht 2004, fq. 97

В представената стихосбирка Сали Башота създава авторски образи с възможност за разностранно тълкуване в зависимост от контекста. *Змия, сълзи, петна*, са сред предпочитаните от автора, като те изразяват вътрешната болка, тъга и несигурност и са лесни за възприемане от чуждия читател.

Поетът и литератор Дан Ангелеску (Dan Anghelescu) определя тази поезия в категорията на сливане между поет, общество и лирически герой, в рамките на което се „разбира историята на албанците в Косово“¹⁹⁰. В този смисъл поезията на Сали Башота, освен популяризация зад граница, запознава и с важни моменти от най-новата история на албанския народ. Когато поезията се чете не само в литературен, а и в исторически контекст, се усещат най-точно емоциите и драмите на неговите сънародници.

Без съмнение преломните събития в живота на албанците от края на ХХ век намират силно отражение в поезията. Чрез преводите те достигат под друг ъгъл до чуждата публика и запознават с литературните достойнства на албанските автори, които имат силно подчертана нужда от себеизява зад граница. Личните им стремежи са в синхрон със социалната потребност за популяризация в чужбина на малките култури, така че съдействието за това трябва да бъде поощрявано.

¹⁸⁹ Пак там, с. 89

¹⁹⁰ Sali Bashota, i vlerësuar nga shkrimtarët rumun, LIMES 2012, Bukuresht fq. 105

VI. Изводи и заключение

Настоящото изследване на албанската поезия е съсредоточено върху корпуса, публикуван през последното десетилетие на XX век (1990-1999), тъй като на този важен за страната период не е обърнато достатъчно внимание от литературната критика. Поезията на това десетилетие не присъства достатъчно в обектива на специалистите от страната, въпреки че като никога преди това във века на модерността, литературата на Косово не е обогатявана толкова многостранно от поетически творби. Приносът принадлежи на всички поколения поети вътре в страната, на тези далеч от родината, а също на хората, писали в затворническите килии, в периода на излежаване на присъди по политически причини.

1. Поетите от вече формираното поколение, дебютирали през '60-'70-те години на XX век, които завършват последното десетилетие без съществени промени във формата и структурата на писане. Стихотворенията продължават да се пишат в свободен стих, строфа и рима. Дължината на стиховете се определя от начина на организация на мисълта и изразността. Строфите са многообразни, но рима се среща много рядко. При намаляването на важността на тези елементи, поетите ориентират възприемането чрез звуковите комбинации, подчинени на ритъма. Въпреки че по отношение на формата няма изменения, има новости в развитието на дискурса, под влиянието на контекстуалната среда. Тежкото социално и политическо положение оставя преки следи върху начина на писане и постройката на образния стил, като чист емоционален продукт на поетите. Личността на поетите се представя по краен начин чрез избрания език и тематиката, като така поезията отразява самия живот. Именно този тип поетически произведения, които са резултат от личния опит на автора и конкретните събития в извънлитературен план са представени най-подробно по време на изследването.

2. Творчеството на поетите от новото поколение, което започва да публикува в началото на '90, отваря вратите на нови явления, които дотогава са само частично застъпени. Поезията на дебютантите през '90-те не е изцяло обект на нашето изследване. С оглед целите на дисертацията и българската аудитория, се спряхме на женското писане. Ролята на жената в традиционното семейство и в някои кодекси на обществения живот като обичайното право или Канунът, пренасят в литературата определени черти, творческа рамка, от която мъжете-поети се стараят да не излизат. В разглеждания период бурно се развива поезията, сътворена от жени, които се обръщат към женската чувствителност във вътрешен план, но и към социалното неравенство, а също други обезпокоителни явления от косовското ежедневие. Така се създава спонтанно движение и чрез поезията се създава кауза, която с течение на времето води и до промени в обществения живот и е валидна и до днес в различни организирани форми.

3. Поезията, създадена в границите на Косово, се обогатява от творчеството на авторите-емигранти, които живеят и творят зад граница. Те са категоризирани като автори от диаспората. Част от тях са емигрирали против желанието си, а други са икономически емигранти, но всички се вписват в една от най-устойчивите албански традиции – неразривна връзка с родната земя и последователно съхранение на духовните корени. Тяхната поезия има своята аудитория – в кафенетата и клубовете на земляците. Там тя се чете и обсъжда и е част от връзката с отечеството. Това творчество не е част от настоящето изследване, но е неразривна част от периода и ще бъде обект на по-нататъшната работа по темата.

4. Поезията, писана от политическите затворници, е напълно непозната за читателите до началото на този период. Хората дори не си представят, че някой може да твори в условията на лишаване от свобода. В началото на '90-те години виждат бял свят някои от тези творби, а други остават скрити до по-късно. Създаването на поезия в пълна самота и изолация и под физически и психически натиск дава различен поглед върху периода и стимулира по-подробното изучаване.

5. Добавена стойност за периода са преводите на поезия на чужди езици. Това е начин да се сподели болката на хората извън политиката и да се представи образът на албанеца от Косово в неговото трудно битие през репресивния за страната период. Въпреки че литературите на малките народи, особено на тези, въввлечени в конфликт, са в потенциалния риск да се затворят и изолират, поетическото богатство на това важно за страната десетилетие достига до международната публика на английски език чрез преводите на канадския албаноолог Робърт Елси. В балканските страни, най-вече в България и Румъния, също има отклик от литературната критика, в резултат на преводаческата дейност в тези културни центрове. В този контекст настоящата дисертация се спира на преводните произведения от периода на албански и румънски език. Трябва да подчертаем, че самият превод е направен по личен избор на преводачите, но отразява добре същността на периода и е в духа на вековните традиции на двустранните културни контакти.

6. Тематиката на разгледаните в дисертацията произведения е разнообразна, като преобладава проблемността пред универсалните мотиви. Местни мотиви са езикът, културата, средата, традицията, античността и миграцията, в чиито рамки се разглеждат по-общите междучовешки отношения. Войната, смъртта, свободата, насилието, протестът, мирът и носталгията са вторият пласт, които отразява и отношенията между народите на Балканите в рамките на известни вековни конфликти.

7. Поетическата образност разграничава поезията от останалите жанрове. Чрез обикновени думи, съчетани по художествен начин, се създават многозначни семантични полета, с които се отличават авторите от периода. Използването на класическите поетични средства, като се поставя ударение върху поетическия синтаксис и интонация, а не върху метриката, е характерно за авторите от периода. Символът, метафората и алегорията са най-честотните изразни средства, които по начина на комбиниране доближават част от творбите до постмодернизма. Поезията е персонален израз на емоциите на автора, затова и

дискурсът е свързан с индивидуалността на поетите. Затова дискурсът понякога е в меланхоличен тон, друг път е гневен, ироничен и протестен, пряка функция на взаимовръзката на поета с реалността и житейските обстоятелства. Напрегнатите ситуации, които преживяват поетите са фактор, довел до образно по-затворен дискурс, като например алегорична изказност. Това е пряка последица от липсата на свобода на словото, налагаща да се изрази чрез друг обект това, което пряко вълнува хората. Въпреки че съществува и пряк дискурс, алегорията е по-висш начин на изразяване и по-интересен за изучаване от гледна точка на съвременната албанска литературна критика.

Изследванията и анализите в настоящата дисертация са в рамките на изискванията и обема за този тип научен труд. Подборът на имена и обемът на представянето на авторите и явленията е част от научния принос на дисертацията, както и предложените литературни интерпретации. Вярваме, че за чуждата публика в съседна балканска страна е важно да познава поетичния дух на периода 1990-1999 г., за да може да се ориентира по-добре в международния отзвук за събитията в нашата страна.

VII. Публикации на автора по темата на дисертационния труд

1. Hasani Pllana, Mimoza, *Poezia shqipe e viteve '90 në Kosovë*. Në: Java e shkencës, 2015, f. 533-539.
2. Hasani Pllana, Mimoza, *Komunikimi i letërsisë dhe i gjuhës shqipe me atë bullgare*. Në: Jeta e re, Nr. 1, viti XLVIII, Prishtinë, 2017, f. 395-401.
3. Hasani Pllana, Mimoza, *Thematic in the poetry compositions of young Kosovar female poets at the end of XX century* – In: European Journal of Literary Studies, ISSN: 2601 – 971X ISSN-L: 2601 – 971X. Volume 1, Issue 2, 2018.
Available on-line <https://oapub.org/lit/index.php/EJLS/article/view/67/98>
4. Hasani Pllana, Mimoza. *Sali Bashota's Poetry in Romanian Language*. В: (Не)сравнимото в европейските литератури. Ред. Р. Бейлери, Ф. Христакуди, Б. Иванова, София, 2018, с. 200-205.

VIII. Библиографија на използваната в автореферата литература

1. Aristoteli, Poetika, Buzuku, Prishtinë, 2003
2. Aliu Ali: Vepra 5, ASHAK, Prishtinë, 2013
3. Appignanesi Richard, Chris Garratt with Ziauddin Sardar, Patrick Curry, Introducing Postmodernism, Icon Books UK, Totem Books USA
4. Barthes Roland, Aventura Semiologjike, Dukagjini, Pejë 208, 149-154
5. Barthes Roland, Lionel Duisit, An introduction to the Structural Analysis of Narrative, The Johns Hopkins University Press
6. Buçica Vula Xheraldina, A street cat, Sfinga, Prishtinë, 1999, f.37
7. Beqiraj Naime, Mbi Siparunt, Rilindja, Prishtinë, 1990
8. Bashota Sali, Ekzili i shpirtit, Editura Muzeul Literaturii Romane, Bukurești, 2004
9. Башота Сали, Прокълната красота, София, Балкани, 2012
10. Bejleri Rusana, Mësimi i gjuhës shqipe në Bullgari – historia, metodika, Gjuha jone, Nr. 1-2, 2002, fq.110
11. Beyleri Russana, Agim Vinca and the Albanian Literary Alternative in Kosovo, In: Études Balkaniques, Nr 2, 2003, 134-143
12. Бейлери, Русана, Албанската литература като огледало на народната душевност, София, 2009
13. Бейлери, Русана, Албанската литература и проблемът за хомогенността при сравнението. В: Голямото вписване или Какво сравнява сравнителното литературознание”, София, 2009, с. 205-213
14. Бейлери, Русана, Творецът в емиграция - опора на албанската литература Творецът в емиграция - опора на албанската литература, София, 2013, 271-282.
15. Jonuzi Bajraktari Merita, Brenda Kritikës, ProkultPress. Prishtinë, 2016
16. Januzi Bajraktari Merita, Figura/Vështrime Letrare, Prokult Press, Prishinë 2016,: Figura/Vështrime Letrare, Prokult Press, Prishinë 2016,
17. Calinescu Matei, Pesë fytyrat e modernitetit, Dituria, Tiranë, 2002
18. Ciko Pavlo, “Shoqëritë patriotike shqiptare-ura miqësie midis dy popujve”, shih: http://www.unkorce.edu.al/sites/default/files/fakulteti_educimit/botimi_i_rumanise_i_redaktuar.pdf
19. Çapriqi Basri. "Ali Podrimja - Pjesnik velikih stilskih otklona". Sarajevske Sveske08-09:203208. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=217507>
20. Dado Floresha, Teoria e veprës letrare: Poetika, Tiranë, Shtëpia Botuese e Librit Universitar, 1999
21. Dado Floresha, Sfida teorike, të historiografisë letrare, Bota Shqiptare, Tiranë
22. Dedaj Rrahman, Vepra letrare 3 (Kryqëzim hijesh), Faik Konica, Prishtinë, 2008
23. Dhimitër S. Shuteriq, Historia e Letërsisë Shqipe 1-2, Enti i teksteve dhe i mjeteve mësimore i Krahinës Socialiste Autonome të Kosovës, 1971
24. Elsie Robert, Historia e letërsisë shqipe dhe kultura e letërsisë shqipe: vëzhgime mbi zhvillimet e fundit, shih <http://www.elsie.de/pdf/articles/A2012>
25. Fraj Northrop, Anatomia e kritikës, Rilindja, Prishtinë, 1990
26. Genette Gerard, Figura, 2 lindje dhe 2 perëndime, Elbasan, 2017
27. Gunga Fahredin, Shtrezet e fatësimit, Rilindja, Prishtinë, 1990
28. Gregory Freidin, A coat of many colors, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California University of California Press, London 1987
29. Gilles De Rapper, Pierre Sintès. Të emërtosh dhe të klasifikosh në Ballkan. Gilles de Rapper; Pierre Sintès. France. Fjala Publishing, 2015. Fq.10-11, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01451160/document>
30. Goldwyn A., Hoxha R., "Finally, Ali Podrimja Spoke" A Conversation, publikuar në World Literature Today, May/June 2012, Vol.86(3)
31. Hamiti Sabri, Vepra letrare 3, Faik Konica, Prishtinë, 2002
32. Hamiti Sabri, Vepra letrare 8, Faik Konica, Prishtinë, 2002
33. Hamiti Sabri, Vepra letrare 9, Faik Konica, Prishtinë, 2002
34. Hamiti Sabri, Tematologjia, ASHAK, Prishtinë, 2005
35. Христакуди Фотини. Проблемът за албанската азбука, www.albanianbg.com
36. Maliqi Habibe Bota e Re, Prishtinë, 1996
37. Krasniqi Nysret, Histori e letërsi, 99-AIKD, Prishtinë, 2018
38. Krasniqi Nysret, Letërsia e Kosovës 1953-200, 99 AIKD, Prishtinë 2016
39. Krasniqi Nysret, Sabri Hamiti, AIKID -99, Prishtinë 2011

40. Kosumi Bajram, "Letërsia e burgut". SYMBOL 2:100-111, fq. 1
<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=607680>
41. Konushevcı Abdullah, Të qenët të mosqenë, Rilindja, Prishtinë, 1990, f.9
42. Rugova Ibrahim, Refuzimi Estetik, Sh.B Faik Konica, Prishtinë, 2005
43. Kosumi Bajram: "Letërsia e burgut". SYMBOL 2:100-111,
<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=607680>
44. Lotman Jurij, The Structure of the Artistic Text, University of Michigan (translated by Ronald Vroon, 1977)
45. Labarthe Lacoue Philippe: Translated by Andrea Tarnowski, Poetry as Experience, Stanford University Press, 1999
46. Mehmeti Din, "Vepra letrare 3", Shtëpia Botuese Drenusha, Prishtinë 2009
47. Malcolm Noel M, Kosova një histori e shkurtër, Koha, Prishtinë 2011
48. O'connor Justin, "We Need to Talk about Cultural Studies", Cultural Studies Review: Carleton Vol. 18, Iss. 2, (Sep 2012): 330-340;
49. Podrimja Ali, Vepra 4 (Zari), ASHAK, Prishtinë, 2013
50. Podrimja Ali, Vepra 5 (Në bishtë të sorrës, Zari), ASHAK, Prishtinë, 2013
51. Podrimja Ali, Vepra 5 (Buzëqeshja në kafaz), ASHAK, Prishtinë, 2013
52. Pika Arshi, Modern and Contemporary Albanian Poetry, Published: Board of Regents of the University of Oklahoma, <http://www.jstor.org/stable/40124048>
53. Prieto Manuel Jose, Reading Mandelstam on Stalin, The New York of Books, 2010,
https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/34720144/PrietoMandelstamNYRB.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1535403119&Signature=PR7RGxLudvs5BCOUI3qKxK0MZ8%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DReading_Mandelstam_on_Stalin_by_Jose_Ma.pdf
54. Rugorva Ibrahim, Pavarësia dhe Demokracia, Faik Konica, Prishtinë, 2005
55. Rugova Ibrahim, Refuzimi Estetik, Faik Konica, Prishtinë 2005
56. Rexha Fakele, Mal me Frymë, Rilindja, Prishtinë, 1990, f.20
57. Ramabaja R., Nëntë degët e një trangu, Gazeta Bujku, Prishtinë, dhjetor 1993
58. Ramadan Musliu, Cilësi e imagjinatës substanciale, Gazeta Bujku, Prishtinë, maj 1991
59. Richard James Calhoun, Existentialism, Phenomenology, and Literary Theory, Published by: South Atlantic Modern Language Association Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3196789>
60. Rrahmani Zejnullah Teoria e Letërsisë, Faik Konica, Prishtinë, 2008
61. Rrahmani Zejnullah, Arti i poezisë, Faik Konica, Prishtinë, 2001
62. Rrahmani Kujtim, Gramatika e fshehtë e motiveve, Qendra e Kulturës, Podujevë, 1998
63. Syla Ismail, Gazeta Bujku, Prishtinë, 14 dhjetor 1996
64. Shala M. Kujtim, Shekulli i letërsisë shqipe, Buzuku 2006
65. Shyta Iliria: Kolonia shqiptare e Bukureshtit-Vatra e Formimit Letrar të intelektualëve në vitet '30, të shek XX." linku:
http://www.unkorce.edu.al/sites/default/files/fakulteti_edukimit/botimi_i_rumanise_i_redaktuar.pdf
66. [Rác, István D.](#) Beyond Identity: Neë Horizons in Modern Scottish Poetry, [HJEAS : Hungarian Journal of English and American Studies](#)
67. Solar M., Teoria e letërsisë, Prishtinë, 1978
68. Соколова Бойка, Албански възрожденски печат в България, София, БАН, 1979
69. Stancheva, R.L., Сравнително литературознание и балканистика, София, 2009.
70. Shkreli Azem, Nata e Pagajve, Rilindja, Prishtinë 2006
71. Shkreli Azem, *Lirikë në shi*, Rilindja, Prishtinë 2006
72. Shuka Gjergj, Tridhjetë legjenda dhe këngë ballkanike-Studime mbi originën historike, Naimi, Tiranë, 2015
73. Shukri Edi, Nënqielli, Rilindja, Prishtinë, 1990
74. Todorova Maria, *Is "the Other" a useful cross-cultural concept? Some thoughts on its implication to the Balkan region*, Published by: Berghahn Books, Internationale Schulbuchforschung, Vol. 21, No. 2 (1999), pp. 163-171, URL: <https://www.jstor.org/stable/43057175>
75. The Lancet, Editorial: Kosovo's refugees: from crisis to catastrophe, [Volume 353, Issue 9160](#), 10 April 1999
76. Vinca Agim, Metodat letrare, Libri Shkollor, Prishtinë 2016
77. Vinca, Agim Orët e poezise, AAB Riinvest, Prishtinë 2010
78. Volcic Zala, "Connecting the Disconnected: Balkan Culture Studies", Journal Journal Communication and Critical/Cultural Studies, Volume 10, 2013 – [Issue 2-3](#)

79. Wellek Rene, Warren Austin, Teoria e Letësisë, Onufri, Tiranë f.55
80. Williams, Michael C, Ties that bind, The World Today; London_Vol. 55, Iss. 5, (May 1999)
81. <http://www.ashak.org/index.php?cid=1,25,371>
82. <http://bnr.bg/sq/post/100200282/mir-se-vini-n-arbanasi>
83. <http://www.albanian.dir.bg/studii/ezik/st-ez-01-alb.htm>
84. [https://www.ashak.org/repository/docs/Vepra_I_\(adobe\)_156969.pdf](https://www.ashak.org/repository/docs/Vepra_I_(adobe)_156969.pdf)
85. <http://www.ashak.org/index.php?cid=1,25,371>